

In dit nummer o.a.

Kroniek
Na veertig jaar

Thema
De Tien Geboden in onze kerkdienst

Rondblik
De 'joodse' Rembrandt
Het ontzaglijke wonder van mijn bestaan

Gemeentebreed
Wie zorgt er voor de predikant?

Boek van de maand
Een beeld van een boek

Persrevue
De effectiviteit van gebedsgenezing
Maakbaarheidsidealisme en erfzonde
Jeugdculturen

Maar een tempel zag ik niet in de stad, want God, de Heer, de Almachtige, is haar tempel, met het lam. De stad heeft het licht van de zon en de maan niet nodig: over haar schijnt Gods luister, en het lam is haar licht.

Openbaring 21:22-23

De dagen waarin dit *Schriftlicht* groeide - het was medio november -, waren een typisch toonbeeld van de wilde tijd waarin wij leven. In de wereld - een door de media opgefokte verkiezingskoorts maakte zich wekenlang van ons land meester. Maar niet het minst ook in de kerk - de aandacht voor zogenaamd 'nieuws' rond 'Kampen-Noord' en 'Kampen-ThUK' bevestigt dat je tegenwoordig bang moet zijn om 'pagina 2' op te slaan 's morgens.

Rust in de wilde golven

Wat is het, bedacht ik, in zo'n verwarring moeilijk een weloverwogen gedachtekoers uit te zetten en vol te houden.

Aan de andere kant: de wereld is niet razende gemaakt, placht mijn vader zaliger in zulke omstandigheden op te merken. Met natuurlijk de nadruk op het werkwoord: niet razende *gemaakt*. Dat gaf dan inderdaad enige rust, bij hem-

De presentatie van Jezus in de tempel (Rembrandt)

Geen tempel, geen zon, geen maan - Immanuël!

zelf en bij ons. Want hij richtte je aandacht op de grote Schepper van de wereld. Die haar maakte in de rust en de regelmaat van zes scheppingsdagen en haar tot op vandaag de dag in stand houdt en regeert, belijden wij. Ook in de razernij van de tijden en de mensen

en de dingen, die *wij mensen* hebben gemaakt en maken, blijft Hij de rust zelf. Hij doet nooit een stap terug en raakt nooit achterop. Integendeel, in alle rust werkt Hij voort naar zijn doel. Dus ook in een land waarin bij allerlei materiële vooruitgang wezenlijk immateriële waarden alleen maar achteruitgaan, ook in een wereld waarin de Satan niet ophoudt de beest uit te hangen in allerlei brutaal en grof, maar vooral ook subtiel en venijnig geweld, gaat Hij verder met

Schriftlicht
P. Schelling

Nader Bekeken *colofon*

Nader Bekeken is een periodieke uitgave van de Stichting Woord en Wereld en verschijnt 11 keer per jaar. De Stichting geeft tevens een serie Cahiers uit tot versterking van het gereformeerde leven.

Dagelijks Bestuur van de Stichting Woord en Wereld

Ds. J. Wesseling, voorzitter
Mr. A. Niemeijer, secretaris
W.A. Dreschler, penningmeester

Redactie Nader Bekeken

Dr. H.J.C.C.J. Wilschut, eindredactie
Drs. H.J. Boiten
Ds. C. van Dijk
Dr. A.N. Hendriks
Drs. J.W. van der Jagt
Ds. P.L. Storm
M.J.A. Zwikstra-de Weger

Redactiesecretariaat

Dr. J. Kooistra
Hemsterhuislaan 3, 9752 NA Haren
Tel/fax 050 - 5344508
E-mail: jkooistravis@home.nl

Medewerkers Nader Bekeken

Ds. J. Beekhuis, Amersfoort
Ds. C. van den Berg, Amersfoort
Ds. H. van den Berg, Berkel en Rodenrijs
Drs. L. Bezemer, Wezep
Drs. F.J. Bijzet, Emmen
A.C. Breen, Armadale, WA
Drs. J.J. Burger, Axel
Prof. drs. D. Deddens, Assen
Dr. ir. H.B. Driessen, Hengelo
Ds. H. Drost, Houten
Ds. K. Folkersma, Spakenburg
Ds. G.E. Geerds, Ommen
Drs. B.P. Hagens, Soest
Ds. M. Heemskerck, Nijkerk
Drs. P.A. Heij, Soest
Drs. A. Kamer, Hoogland
Prof. J. Kamphuis, Ommen
Ds. R. Kelder, Nijkerk
Ds. J.H. Kuiper, Assen
Prof. dr. G. Kwakkel, Kampen
A. van Leeuwen, Papendrecht
Drs. H. van Leeuwen, Berkel en Rodenrijs
Drs. M. Nap, Leusden
Ds. P. Niemeijer, Den Helder
Prof. dr. F. van der Pol, Hattem
Ds. R.Th. Pos, Ommen
Ds. P. Schelling, Amersfoort
G.J. Schutte, Zeist
Ds. M.H. Sliggers, Hoevelaken
G. Slings, Papendrecht
J. Veenstra, Emmen
Ds. J. Wesseling, Ede
Ds. Joh. de Wolf, Amersfoort
Ds. G. Zomer Jzn, 's-Hertogenbosch

Vormgeving, fotografie: Studio Bert Gort BNO, Leek

Internet: www.woordenwereld.nl

Hier is een register op alle jaargangen beschikbaar.

Druk en Administratie: Scholma Druk bv, Postbus 7, 9780 AA Bedum. Telefoon 050-301 36 36

Cd: Nader Bekeken is ook op cd verkrijgbaar.

Inlichtingen: Chr. Bibl. voor Blinden en Slechtzienden, postbus 131, 3850 AC Ermelo, tel. 0341-565499.

Abonnementen: Postbus 7, 9780 AA Bedum,

Telefoon 050-301 36 36. E-mail: woordenwereld@scholma.nl

Abonnementenprijs

	acceptgiro	machtiging
	31,85	31,10
Nader Bekeken, tevens		
abonn. op de cahiers	28,25	25,40
Studenten Nader Bekeken	15,00	14,00
Cahiers	6,75	6,75
Losse verkoop cahiers	8,90	8,25

Abonnees die cahiers nabestellen: 6,75 + porto

Bankrekening 39.50.36.046 Hardinxveld-Giessendam.

Het abonnement loopt per kalenderjaar; opzeggen voor 1 december.

ISSN 1380 - 3034

zijn werk om ons volk en de volkeren tot hun bestemming te brengen. En de kerk? Ze is van Hem. En heeft Hij het scheepke niet onder Jezus' hoede gesteld?

Intussen razen de mensen en de dingen voort.

Het is 22 november geweest. Wat moeten we nu voor een kabinet verwachten na zo'n verkiezingsuitslag? Fors verlies van de bestaande (romp)coalitie, zij het dat de zittende christenpremier na zijn worsteling maar net ontzwemt, opvallende winst voor een extreem socialistische – toegegeven: beminnelijke – populist uit Oss, zorgwekkende winst voor een extreem rechtse en navenant onbescheiden populist uit Venlo – en dan toch ook een dankbaar stemmende zetelverdubbeling voor de immer correcte, bescheiden, maar krachtig en scherpzinnig positie kiezende Rouvoet en de zijnen. God geve hem, als hij in beeld komt voor regeringsverantwoordelijkheid, bijzondere wijsheid. Maar eerst onze vorstin met haar topadviseurs, want het slagveld ligt er bizar bij! En ik ben hoogst benieuwd wat de situatie zal zijn als de lezer en ik deze regels (her)lezen.

En wat de kerk in ons land betreft: *Trouw* 'analyseerde' de situatie bij de 'vrijgemaakten' als rijp voor een nieuwe scheuring – 'daar hebben ze talent voor'... Maar och, aldus de krant, alle predikanten van de 'hersteld hervormden' hebben een brief gehad waarin ze worden aangemoedigd de verontruste vrijgemaakten 'uit te nodigen terug te keren tot onze kerk'. Hoewel, dat zal, ondanks het al eens uitgesproken advies van dr. Arntzen ('We hebben het in de Acte van Afscheiding al beloofd') nog lastig genoeg worden. Want, aldus nog steeds de 'analyse', al lezen velen van die verontruste vrijgemaakten al het *RD* en stemmen ze al SGP, de herstelden hebben wel een 'hoog hoedjesgehalte'...

Wat een verwarrende en ontmoedigende signalen aan het begin van de eindejaarsperiode. De wereldlijke en kerkelijke wereld lijkt, ook op die postzegel die Nederland heet, in een vrije spiraalval te zijn geraakt. Maar een lichtend Kerstfeest zal ook de afloop van 2006 typeren. En over de jaarwisseling heen zullen Gods dagen zich ordelijk aaneen blijven rijgen – zon op, zon onder, morgen en avond –, zijn jaren zullen elkaar gestadig opvolgen, en zijn eeuwen wettelen rustig voort.

Voort naar het einde

Die laatste woorden zijn de titel van een boek over Johannes' boeiende visioenenverslag, dat wij kennen als het boek Openbaring. Een bijbelboek dat niet voor niets zo heet. Want wat de hele Schrift is, bekendmaking van Gods wil tot ons behoud en onze dienst aan Hem (art. 7 NGB), dat is dit laatste bijbelboek heel in het bijzonder: Openbaring (bekendmaking) van Jezus Christus, die Hij van God ontving om aan de dienaren van God te laten zien wat er binnenkort gebeuren moet. Hij heeft zijn engel deze openbaring laten meedelen aan zijn dienaar Johannes. Johannes maakt (op zijn beurt in dit boek) bekend wat God gesproken heeft en waarvan Jezus Christus heeft getuigd; dit heeft hij allemaal gezien (1:1-2). 'Wat er binnenkort gebeuren moet', dat is wat er nu, na het tijdperk van Christus en zijn apostelen en in het tijdperk van zijn Geest, gebeurt op de weg naar de volle openbaring van Gods koninkrijk. Er valt een wereld te winnen en dat zal nu in de voortwentelende eeuwen ook met terdaad gaan gebeuren.

Daarom is er een kerk in de wereld. Om alvast te laten zien dat het menens is met Gods herovering van de wereld. Uit kracht van Christus' werk en door de kracht van zijn Woord en Geest worden in haar verzameld de burgers van het koninkrijk. En op voorbeeldige wijze leven die burgers naar de wetten van het koninkrijk. Om straks als een ontelbare menigte de nieuwe wereld te bevolken.

Daar gaat het heen. Dat moet binnenkort gebeuren. De Here laat het Johannes horen en zien. De eeuwen ontrollen zich. Het gaat in het boek Openbaring niet gewoon maar van hoofdstuk tot hoofdstuk. In deze 'film' met z'n fantastische en af en toe huiveringwekkende beelden draait de camera enkele malen rond van het begin naar het einde. Schepping en zondeval, Golgota, Pasen, Hemelvaart en Pinksteren, en ten slotte het oordeel en de voleinding, ze passeren in grootse perspectieven de revue.

En dat laatste, dat einde krijgt in de laatste vijf hoofdstukken opvallend brede aandacht. Met als heerlijk slot het visioen van de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, met in het stralende middelpunt de nieuwe stad, als een bruid die zich mooi heeft gemaakt voor haar man en hem opwacht (21:1-2). Een hei-

lige stad is ze, met een heerlijke naam vol goddelijke historie, met haar schitterende poorten en straten, vol van de luister van God. Want *Hij* woont in haar. Zijn woonplaats is onder haar burgers, en zij zullen zijn volken zijn, met hun God bij hen. En het eerste wat Hij doet, is hun tranen afdrogen, want zijn aanwezigheid, zijn kracht, zijn zorg, zijn luister hebben de dood en de rouw en de jammerklachten en de pijn uitgebannen (vs. 3,4).

Enfin, we zouden verder kunnen lezen. En denkend aan Johannes' beginwoorden - 'Gelukkig is wie dit (voor)leest' (1:3) - zeg ik: lees die prachtige slothoofdstukken nog eens in één adem door, zeker nu u een frisse vertaling beschikbaar hebt om mee kennis te maken.

Ik beperk me tot een opvallend detail. Juist omdat die tweeslag waarmee we begonnen, kerk en wereld, zo opvallend en fraai in beeld komt. En aan de andere kant glanst daarin op hoe beheersend de inwoning van God is in deze nieuwe wereld.

Geen tempel?

In de eerste acht verzen van het hoofdstuk wordt de nieuwe wereld, met name de nieuwe stad geïntroduceerd. De Here zelf heeft daarbij het woord genomen, en verlossing en oordeel in heldere bewoordingen neergezet.

Maar dan komt een engel Johannes ophalen om hem de stad te laten zien. Hij raakt in vervoering en op een heel hoge berg komt het visioen van de heilige stad tot hem, schitterend door Gods luister, als een edelsteen, een kristalheldere jaspis. En vervolgens krijgen we een vrij gedetailleerde beschrijving van de stad. Zo sterk dat de engel met Johannes om de stad heen loopt en haar opmeet met een gouden meetstok. Zo had Ezechiël ooit in zijn visioen gezien hoe de nieuwe tempel gemeten werd (40:3v) - wat een heerlijke eenheid in Gods openbaring aan profeten en apostelen.

Wat een stad! Een gigantische muur met vier maal drie poorten. Het nieuwe Jeruzalem is een indrukwekkende wereldstad - dat zie je niet zozeer aan de huizen, maar aan de muur. Wie het wel eens in het echt gezien heeft, of op een foto, kan zich er wat bij voorstellen: een - laten we zeggen - oude middeleeuwse stad waaromheen een moderne stad is gegroeid. Vaak ligt dat centrum dan ook

wat hoger, zodat je echt tegen de muren en de poortcomplexen aankijkt en van de oude bebouwing vrijwel niets ziet, want die ligt achter de muren.

Behalve... inderdaad: de kerktorens. Die steken er wel bovenuit.

Johannes was erop gespist. En anders zijn lezers wel. Waren ze van joodse afkomst, synagogegegangens, dan hadden ze al gespannen met Johannes meegekeken. Want ze kenden die stad van het einde best wel. Ezechiël had er immers ook al van geprofeteerd aan het einde van zijn boek. Dus in zoverre vertelde Johannes weinig nieuws. Alleen: de grootste aandacht van Ezechiël ging uit naar de nieuwe tempel. Zijn nieuwe Jeruzalem was een *tempelstad*. Dus, Johannes, indrukwekkende muren, akkoord, maar je ziet toch de tempel wel boven alles uit glanzen met z'n goud en zilver?

En dan de schok: een tempel? Nee, die zag ik niet in de stad. Ik zag een complete stad, met een muur en poorten van wereldallure, maar geen tempel. Dan kunnen we dus Ezechiëls verhaal wel uit de Bijbel scheuren? Blijkt het een misleidend verhaal te zijn geweest van een profeet met een door de ballingschap vertroebelde blik?

Nee, want er *is* wel een tempel in die nieuwe stad. maar geen van goud en zilver en kostbare steen. Nee, God, de Heer, de Almachtige, is haar tempel, met het Lam. De Here God zelf dus, en zijn eigen Zoon, Jezus Christus, zijn de tempel van het nieuwe Jeruzalem. Dat is nogal wat!

Ja, wat dan? Wat was eigenlijk die tempel? Het gebouw had een dubbele betekenis.

Het wees in de eerste plaats op de *onheiligheid* van de grond en de gebouwen eromheen. In het leven om de tempel heen is er geen ontmoeting tussen God en de mensen. Die vindt plaats in het heiligdom, op de heilige grond, onder het heilige dak en tussen de heilige muren. Alleen dat uitgesneden stuk grond - het woord 'tempel' komt van een oud Latijns werkwoord dat 'snijden' betekent - is heilig.

Maar andersom betekent dat ook dat de tempel symbool is voor de trouw van God over de stad. Hij heeft de onheilige wereld vol met zonde en ongerechtigheid, niet de rug toegekeerd. De tempel is onderpand van zijn terugkeer, zijn herovering van de wereld. Hij zal eens weer de hele stad, het hele land, de hele

Nader Bekeken *inhoud*

Schriftlicht

Geen tempel, geen zon, geen maan - Immanuël! 321

P. Schelling

Kroniek

Na veertig jaar 325

H.J.C.C.J. Wilschut

Thema

De Tien Geboden in onze kerkdienst 331

A.N. Hendriks

Column

Mijn moeder is allergisch voor kerstballen 335

G. Zomer

Rondblik

De 'joodse' Rembrandt 336

Willem L. Meijer

Het ontzaglijke wonder van mijn bestaan 338

J. Veenstra

Gemeentebreed

Wie zorgt er voor de predikant? 341

A. van Groos

Boek van de maand

Een beeld van een boek 343

H.J. Boiten

Gedicht

Geboorte, Ida Gerhardt 345

G. Slings

Persrevue

De effectiviteit van gebedsgenezing 346

Maakbaarheidsidealisme en erfzonde 348

Jeugdculturen 350

P.L. Storm

In dit nummer is een aantal illustraties uit het oeuvre van Rembrandt van Rijn geplaatst in verband met de afsluiting van het Rembrandtjaar.

aarde heiligen. Zoals de profeten zeggen - Habakuk bijvoorbeeld: 'Zoals de zee vol water is, zo zal de aarde vol kennis van de grootheid van de Heer zijn' (2:14). Alle hoeken en gaten, kieren en spleten van het leven zullen vol zijn van de Here. Hij zal alles in allen zijn. Geen tegenspraak meer, geen verscheurdheid, geen rampspoed, geen leegte, geen eenzaamheid.

Kijk, en nu is het zover! De *profetie* van de tempel - Ezechiël - is de *werkelijkheid* van de tempel geworden - Johannes. De *verdwijning* van de tempel is haar *vervulling*.

De Here de tempel!

En waaraan kon je dat al zien, Johannes?

Kijk, God, de Heer, de Almachtige is de tempel, *met het Lam*. Alles wat Johannes heeft gezien, zijn hele boek door, draaide natuurlijk om dat Lam. Om Jezus Christus, de Zoon, in wie de Vader Zich openbaarde. En die in het begin van het boek in al zijn hemelse heerlijkheid voor Johannes stond (1:9v).

Ga maar na. Bij de verschijning van de stad zei de luide stem van de troon: 'Gods woonplaats, zijn tent is onder de mensen, Hij zal bij hen wonen' (21:3). O, maar dat stond ook al in Johannes 1:14: 'Het Woord is mens geworden en heeft bij ons gewoond, zijn tent opgeslagen.' *Daar* begon dus het nieuwe Jeruzalem al! Bij Kerst, Goede Vrijdag en Pasen. Bij Jezus Christus, het Lam. En niet te vergeten: Pinksteren - God die door zijn Heilige Geest bij de gemeente intrekt.

Daar zijn we ineens bij onszelf. Bij de kerk in deze wereld van het Nieuwe Verbond. Steden en dorpen met muren hebben wij niet meer. Maar nog wel kerktorens en kerkgebouwen. Ze zijn soms zo monumentaal dat ze boven alle bebouwing uitsteken. Rome had ze namelijk weer tot tempels gemaakt: buiten is het onheilig, profaan, binnen heilig en gewijd, en van binnenuit moet de vuile buitenwereld worden geheiligd.

Maar zo zijn we geen kerk. Zo praten wij in een voorkomend geval niet over kerkbouw: binnen heilig en buiten onheilig. Want het *kerkgebouw* is *kerkstad* en het *kerkvolk* *wereldvolk*. En als we dicht bij Christus leven door zijn woorden trouw te bewaren, dan kun je in ons kerkelijk en persoonlijk leven al iets van de toekomst zien. Tussen de ne-

vels en de soms dikke mist van de zonde en van het kwetsbare en vergankelijke leven zie je al iets van dat 'God woont bij ons en het Lam'. Kijk maar!

Het zal straks natuurlijk nog een geweldige verandering zijn als de vervulling er is. Echt *alle* dagen, *alle* uren, *alle* doen en laten *heilig*. De Here alles en in allen. Een heerlijk perspectief in alle verwarring van het kerkelijk en persoonlijk leven. De Almachtige en het Lam, door de Geest. *Zij* maken van ons mensen van de kerk een profetie en een waarborg van een heerlijke toekomst.

Geen zon en maan?

Nota bene: met zulk christelijk leven onderweg naar het einde en uit de kracht van de Almachtige en het Lam, die bij je wonen, maak je zelfs zon en maan overbodig!

Johannes ziet het gebeuren. Ongelofelijk wat een stralende zon staat er boven die stad. En toen het donker werd, lag er een prachtig mild en helder maanlicht over. Ja, maar dat zijn de zon en de maan niet! Want: 'de stad heeft het licht van de zon en de maan niet nodig: over haar schijnt Gods luister, en het lam is haar licht.'

En ziedaar: opnieuw is er de profetie van het Oude Verbond. Jesaja mag in zijn latere profetieën, hoofdstuk 60, vooruitkijken naar het herstelde en vernieuwde Jeruzalem. 'Sta op en schitter, (Jeruzalem,) je licht is gekomen, over jou schijnt de luister van de Heer. Duisternis bedekt de aarde en donkerte de naties, maar over jou schijnt de Heer' (vs. 1v). En verderop, bijna letterlijk onze tekst in Openbaring: 'Overdag is het licht van de zon niet meer nodig, de glans van de maan hoeft je niet te verlichten, want de Heer zal je voor altijd licht geven en je God zal voor je schitteren' (vs. 19).

Zon en maan in hun verlichtingsfunctie, ze zijn toch niet weg te denken bestanddelen van de oude wereld. Maar ze zijn uit beeld. Vervuld en opgeheven.

Bij hun schepping heten ze 'de twee grote lichten, het grootste om over de dag te heersen, het kleinere om over de nacht te heersen. ... God plaatste ze aan het hemelgewelf om licht te geven op aarde, om te heersen over de dag en de nacht en om het licht te scheiden van de duisternis' (Gen. 1:16-18). Regenten. Alle leven is van hen afhankelijk: dag en nacht, eb en vloed, zomer en winter,

zaaitijd en oogst, werkdag en feestdag, dood en leven. God besteedde zijn eigen gezag aan hen uit, lazen we.

Een heel enkele keer lezen we in de Bijbel van diepe duisternis. De negende plaag in Egypte was 'een duisternis zo dicht dat ze tastbaar was. ... Drie dagen lang konden de mensen elkaar niet zien en kon niemand een stap verzetten' (Ex. 21:23). Wat een onbeschrijflijke ontwrichting van het leven! De wereld ging levend dood. Maar het kon nog erger. Toen er drie kruisen stonden op Golgota, 'viel er rond het middaguur duisternis over het hele land, die drie uur aanhield' (Mat. 27:45). Die duisternis bleek geladen met de afwezigheid van de Vader, die zijn Zoon alleen liet. En dat was de echte dood, zegt de Catechismus in Zondag 16 vr./antw. 44; afdaling in de hel. Zo heeft de Zoon hem doorge maakt voor ons. En wie zijn woord bewaart, zal de dood nooit zien, niet proeven, verzekert Hij (Joh. 8:51v).

Bij deze ellende vergeleken was het kinderspel, die volledige zonsverduistering in 1999. Een akelig licht bleef er over - aan de horizon immers was het licht te zien - en in een half uur daalde de temperatuur vier graden. Over 28 jaar kunnen we het weer eens meemaken, maar het is voor ons hoogstens een interessant evenement. Maar het laat wel iets zien van de betekenis van zon en maan.

De luister van de Here zon en maan!

Maar nu de vervulling. Straks zal de tijd van het aan zon en maan uitbestede gezag van de Here voorbij zijn. Want Hij woont zelf bij de mensen en zijn luister straalt direct over hen. En het Lam is de lichtdrager, die als het ware de luister van de Vader in heldere stralen bundelt. Het nieuwe Jeruzalem en haar bewoners staan niet meer onder de voogdij van zon en maan. Nee, ze zijn in de volle vrijheid van de kinderen van God. Bij Vader en zijn Christus kind aan huis, die hun eigen lichtbron zijn. De rollen zijn omgekeerd: *zij* heersen als koningen tot in eeuwigheid (22:5).

En nu? Zon en maan zullen verbleken in de glans van Gods luister. Maar, zegt Paulus, zoals Mozes een sluier voor zijn gezicht moest doen als hij op de Sinai bij de Here was geweest, zo mogen wij nu al ongesluierd de luister van het evangelie van Christus zien en ook met

ons meedragen. Uitstralen dus! Want we zullen meer en meer naar de luister van het beeld van Christus worden veranderd (2 Kor. 3:13,18).

Christelijk leven dat de zon en de maan al een beetje overbodig maakt! Zou het licht echt uitgaan, dan heeft de wereld *ons* altijd nog...! Klinkt dat te aanmatigend? Ja, maar we durven dat alleen te zeggen uit kracht van de luister van God en het licht van het Lam, zoals die glanzen in het heilig evangelie.

Immanuël!

Een tempel? Nee, de Almachtige en het Lam.

Zon en maan? Nee, de luister van de Here en het licht van het Lam.

Zo zal het zijn in een nieuwe wereld en een nieuw Jeruzalem. Maar in ons christelijk leven maken we het voorspel mee. Straks zal de Here alles en in allen zijn. God met ons tot in de diepste lagen van ons bestaan en van kerk en wereld.

Maar Immanuël is Hij ook nu, de Almachtige, in zijn Zoon. Vandaar dat Hij in alle rust de eeuwen laat voortwelen naar het heerlijke einde dat binnenkort moet komen.

In alle 'razernij' en verwarring in kerk en wereld mogen we in Hem gerust zijn. In alle duisternis en onzekerheid maakt dat eindejaarsweken licht. Door de Almachtige en het Lam.

Na veertig jaren lijkt er beweging te komen in de toenadering tussen de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKv) en de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK). Een combinummer d.d. 28 oktober 2006 van *Opbouw* en *De Rformatie* (O/R) was daarvan al een bijzonder signaal. Nog opvallender was de Balans van het gesprek tussen de vrijgemaakte gereformeerde D(eputaten K(erkelijke) E(enheid) en de Nederlands gereformeerde C(ommissie) voor C(ontact) en S(amenspreking) over de binding aan de belijdenis, onder de titel 'Waar staan wij nu?' (Balans), met introducerend persbericht. Zeker, er zijn nog wel verschillen in de omgang met de belijdenis tussen GKv en NGK. Maar gelet op de geconstateerde eenheid in geloof is het van beide kanten de overtuiging, 'dat die verschillen onze kerken niet blijvend gescheiden mogen houden en dat daarmee de weg vrij is voor gesprekken, gericht op kerkelijke eenheid'.

Loyaal

Hoe kun je als gereformeerde kerken met elkaar verder? Zowel principieel als historisch is het antwoord: door instemming met de gereformeerde léér. Dat wordt concreet in de binding aan de gereformeerde belijdenis. Met de bedoeling om te buigen voor Gods Woord. De gereformeerde belijdenis wil geen eigen geluid geven naast de Schrift. Maar

wil juist stem geven aan de leer van de Schrift, tot eer van God. Dat tekent het katholiek karakter van de gereformeerde belijdenis. Het gaat niet om een typisch gereformeerd specialisme, maar om de leer van Christus en van de apostelen. Om het geloof dat vanouds aan de heiligen is overgeleverd.

De Schrift heeft dan ook blijvend voorrang boven de belijdenis. De Schrift is de normerende norm. De belijdenis is de (aan de Schrift) genormeerde norm. Menselijke geschriften staan niet op één lijn met Gods Woord, zegt art. 7 NGB. De zekering tegen confessionalisme vind je in de belijdenis zelf!

Dat neemt niet weg dat de Gereformeerde Kerken in Nederland steeds hebben gevraagd om een loyale instemming met haar belijdenisgeschriften. Laten die belijdenisgeschriften niet volmaakt zijn zoals Gods Woord dat is, wel verklaren de kerken met het klassieke onderteekingsformulier van de Nationale Synode van Dordrecht 1618/19, dat de belijdenisgeschriften *in alles* met Gods Woord overeenkomen. Gereformeerde kerken staan voor de zuiverheid van hun belijdenis. Dat sluit toetsing aan Gods Woord niet uit. Al moet je dat niet doen op de manier van de remonstranten uit de 17^e eeuw met hun pleit voor revisie van de belijdenis. Daarmee werd de be-

lijdenis min of meer permanent onder kritiek gesteld. Maar wijst voortgaande schriftstudie uit dat de belijdenis op een onderdeel bijgesteld moet worden, dan kán dat. Wel moet je daarvoor bij de kerken zijn. De belijdenis is van ons samen. In ieder geval kun je aan het feit dat de belijdenis blijvend aan de Schrift onderworpen is, geen vrijheid ontleen om jouw afwijkende mening op persoonlijke titel links en rechts te ventileren.

Met deze loyale binding willen de kerken opkomen voor het Woord van God én voor de gemeente van God. De belijdenis brengt de eenheid in geloof tot uitdrukking: formulieren van eenheid! En weert dwaalleer af. Daarom gingen er in de 19e eeuw alarmbellen rinkelen, toen in de Nederlandse Hervormde Kerk bij de onderteekening van de belijdenis een dubbelzinnige formulering werd ingevoerd. Met alle ruimte om je te binden aan de belijdenis *voor zover* deze met de Schrift overeenkomt. De praktijk wees uit dat het geen loos alarm was. Leervrijheid werd gelegiti-meerd.

Onbekrompen

Tegelijk gaat het om een binding die onbekrompen is. Je kunt ook heel krampachtig met de belijdenis omgaan. Een binding tot aan de punten en de komma's. De binding is *materieel-inhoudelijk*. Gebonden wordt aan 'alle de Artikelen en stukken der leer', in de belijdenisgeschriften begrepen, om weer de

Kroniek

H.J.C.C.J. Wilschut

taal van Dordt te gebruiken. Het is geen aanval op de Heidelbergse Catechismus, wanneer je constateert dat deze de sporen van de ontstaanstijd draagt in Zondag 37 (over de eed, contra dopers en roomsen) en in de brede aandacht voor de sacramenten. Al blijkt tegelijk in Zondag 27 HC hoe verrassend actueel het onderwijs over het dopen van kinderen is gebleven. Je doet aan de leer van Dordt niet tekort, wanneer je graag had gezien dat het *in Christus* uitverkoren zijn (Ef. 1:4) meer was uitgewerkt. Zoals je evenmin kwaad spreekt van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, wanneer je het eerste artikel over God wel erg abstract vindt klinken. Dat doet aan de schriftuurlijke inhoud ervan niets af. Materieel weet je je gebonden aan de Nederlandse Geloofsbelijdenis, Heidelbergse Catechismus en Dordtse Leerregels. Daarom kon art. 53 van de oude kerkorde ook kortweg spreken over het ondertekenen van de drie Formulieren van Eenigheid van de Nederlandse Kerken. Dus niet alleen van wat daarin geleerd wordt, maar van die drie formulieren zélf.

Loyaal en onbekrompen. Dat bijt elkaar dus niet. De problemen komen pas, wanneer je in naam van de onbekrompenheid gaat bezuinigen op de loyaliteit. Het evenwicht blijft alleen bewaard bij een *van harte* instemmen met de belijdenisgeschriften. Als de formele binding een formaliteit is, als de innerlijke liefde tot de gereformeerde religie ontbreekt, verandert het klimaat van de gereformeerde kerk. En wordt de binding van binnenuit uitgehold.

Toen ...

Deze Kroniek verschijnt onder de noemer 'Na veertig jaar'. Op 31 oktober 1966 verscheen de 'Open Brief' aan ds. A. van der Ziel en zijn Tehuisgemeente in Groningen. Op twee manieren kwam daarin de band aan de belijdenis onder druk te staan. In de eerste plaats werd hardop de vraag gesteld, of het historisch fundament van de Nederlandse Gereformeerde Kerken samenvalt met het fundament van de heilige algemene christelijke kerk. Dat was meer dan een vraag. Er ging een suggestie van uit. Te meer omdat erop volgde dat wij met ons vaak klein vaderlands gedoe als Gereformeerde Kerken in Nederland worden weggeroepen naar het niveau van de wereldkerk. Blijkbaar was er in de Gefor-

meerde Kerken met hun binding aan de gereformeerde belijdenis sprake van een sektarische verenging.

Vandaar ook in de tweede plaats het nivellerende spreken van de 'Open Brief' over de Vrijmaking als een broedertwist. Terwijl in de Vrijmaking juist het katholieke karakter van de kerken als *gereformeerde* kerken in geding was. Geen binding boven Schrift en belijdenis uit! Mag dan nog gezegd worden dat het de Here was die in 1944 bewaarde bij de christelijke vrijheid en de katholiciteit van de christelijke kerk?

Daarom is het te zeer uit de losse pols, wanneer ds. W. van der Schee in O/R, p. 53/54 op de vraag 'Houdt u uw catechisanten nog voor dat de Vrijmaking een werk van God was?', antwoordt: 'Nee, ik zie de Vrijmaking meer als een bedrijfsongeval uit de kerkgeschiedenis.' Dat blijkt minder badinerend bedoeld te zijn dan het klinkt. Ds. Van der Schee zegt erbij dat het om iets heel belangrijks ging, om de betrouwbaarheid van Gods beloftewoord. Ook de uitspraak van ds. Van der Schee dat het gewicht van de Vrijmaking bij de synodaal-gereformeerde kerken hoort te blijven liggen, is welwillend te duiden: dáár ligt - vanwege de opgelegde binding - de eerste verantwoordelijkheid. Toch was de Vrijmaking meer dan een menselijk bedrijfsongeval. Mensen speelden er hun rol in. De Here ook.

Het is goed om veertig jaar na de 'Open Brief' te beseffen dat toen de moeiten in de kerken niet begónnen. De 'Open Brief' heeft op een bepaalde manier als concentratiepunt en katalysator gewerkt. Er gaat een geschiedenis aan vooraf. Waarin binnen de Gereformeerde Kerken de loyale trouw aan de belijdenis op meer dan één front onder druk was komen te staan.

Binnen het kader van deze Kroniek kan een en ander niet breed gedocumenteerd worden. Ik noem een paar dingen: Dat ds. B. Telder met zijn boek uit 1960 *Sterven en dan?* publiek afweek van de gereformeerde belijdenis in Zondag 22 HC, is bekend. Het eigenlijke probleem bleek vast te zitten op de *binding aan de belijdenis*. Men had in Breda de belijdenis 'hartelijk' lief. Men had 'geduld' met haar gebreken. Maar van een ondertekening zonder reserves wilde men niet weten. Op dat punt kwam in Breda en in de kerken van het Zuiden in 1965 - nog voor de 'Open Brief' - de breuk. Het is een vertekening van de

geschiedenis, wanneer A.P. de Boer in O/R, p. 62 stelt dat ds. G. van den Brink met zijn gemeente van Eindhoven zonder vorm van proces uit het jaarboekje werd gestreept. De gemeente van ds. Van den Brink wilde de band met het Breda van ds. K.C. Smouter niet opgeven, ondanks de reserves die daar waren tegen een loyale binding aan de belijdenis. En werd daarom niet op de Classis ontvangen. Men leze *Een kerk ging stuk* van de hand van H.J. van der Kwast en van G. van den Brink zelf (Amsterdam 1992), p. 150v. Afgezien van de daar gegeven taxatie wordt duidelijk hoezeer de grens van de tolerantie in geding was.

Naast de moeiten in Breda/Noord-Brabant is te wijzen op de problematiek rond de leringen van ds. L.E. Oosterhoff te Beverwijk. Zijn ideeën werden nauwelijks door iemand gedeeld. Toch werd hem in Noord-Holland de hand boven het hoofd gehouden. Opnieuw het probleem: waar ligt de grens van de tolerantie? Mag je van de belijdenis afwijkende meningen tolereren? Diezelfde vraag ging spelen bij de opvatting van de predikanten G. Visée en J.O. Mulder ten aanzien van de Tien Geboden in het algemeen en het vierde gebod in het bijzonder.

De 'Open Brief' uit 1966 kwam dus niet uit de lucht vallen. Zie ik het goed, dan kwamen er bij de ondertekenaars van de 'Open Brief' twee stromingen samen. Er waren er die koers wilden zetten naar de synodaal gereformeerde kerken. En die ook metterdaad naar die kerken zijn overgegaan. Dat geldt niet alleen van de opsteller van de 'Open Brief', ds. B.J.F. Schoep. Maar ook van diverse andere ondertekenaars. De brief was dan ook geadresseerd aan ds. A. van der Ziel (samen met zijn gemeente), die koste wat het kost wilde samenspreken met de synodaal-gereformeerde kerk ter plaatse. Prof. J. Kamphuis herinnerde daaraan in het *ND* van 4 november 2006. Tegelijk, een ander deel van de ondertekenaars stond niet met het gezicht naar de synodaal-gereformeerde kerken toe, maar vond de eerder genoemde groep wel in de claim op meer ruimte bij de hantering van de belijdenis. Dáár hebben de kerken in de jaren zestig van de vorige eeuw 'nee' tegen gezegd.

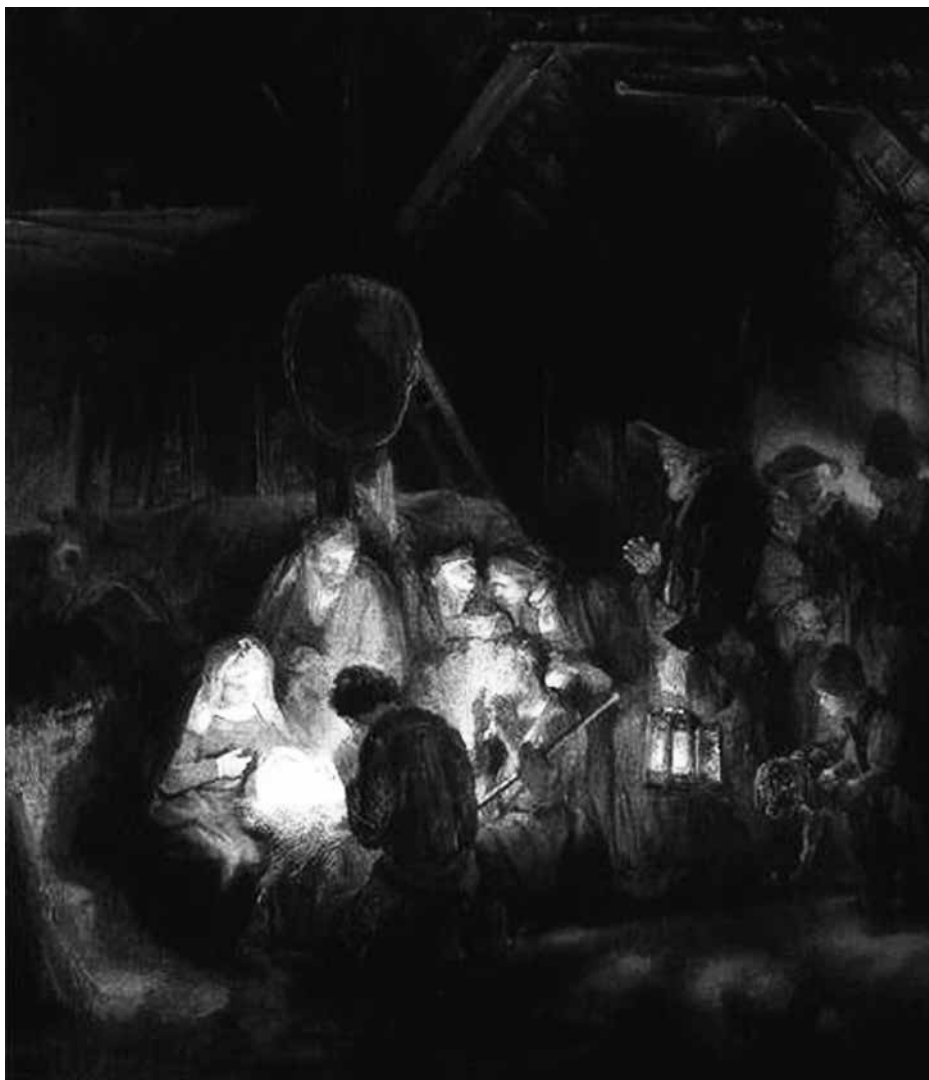
Dat is steeds het geschilpunt met de Nederlands Gereformeerde Kerken geweest. Niemand zal beweren dat daar feitelijke afwijking van de belijdenis schering en inslag is, al komt het voor (daarover straks). Het zijn inderdaad

geen vrijzinnige kerken geworden, is prof. B. Kamphuis toe te stemmen (O/R, p. 79). Maar voortdurend is het bezwaar geweest dat de binding aan de belijdenis onvoldoende was. En dat er daarmee te weinig waarborgen zijn om dwaalleer te weren. Dat is dan ook telkens in samensprekingscontacten tussen GKv en NGK aan de orde gekomen.

Dat hier het geschilpunt ligt tussen GKv en NGK (in combinatie met de aard van het kerkverbandelijk samenleven), is maar niet alleen een taxatie vanuit vrijgemaakte gezichtspunt. Op de site van de NGK is een item 'geschiedenis'. Binnen de vrijgemaakte kerk zou gaandeweg het luisteren naar de Schrift zijn dichtgemetseld binnen confessionalistische muren. Als voorbeeld wordt de veroordeling van ds. B. Telder genoemd. Jawel, ds. Telder week af van de letterlijke tekst van de belijdenis. Maar hij wilde juist luisteren naar de bijbelse leer zelf, ontdaan van de Grieks-heidense invloeden die eeuwenlang funest gewerkt hebben. Ook de omgang met de confessie binnen de GKv blijkt te horen bij de structuren die wel bedoeld waren om bij de Schrift te blijven. Maar die uitgaan boven hetgeen geschreven staat. Op 21 november 2006 stond dit nog steeds op de site van de NGK te lezen.

... en nu

We leven veertig jaar na het verschijnen van de 'Open Brief'. En het lijkt er sterk op dat de kou van toen nú uit de lucht is. We kijken anders naar elkaar en gaan anders met elkaar om dan veertig jaar terug, wordt in O/R gesteld (p. 51). Het blijkt ook uit de opgetogen taal in de brief van DKE d.d. 4 oktober 2006, toegezonden aan de kerkenraden in verband met de voorbede om kerkelijke eenheid op zondag 5 november 2006. DKE melden vruchtbare gesprekken met vertegenwoordigers van de NGK. 'De betekenis van de landelijke gesprekken ligt niet alleen in de overeenstemming op een aantal belangrijke punten. Ze hebben ook het vertrouwen doen groeien dat de GKv en de NGK als kerken van Christus willen leven naar Gods Woord en met een onbekrompen en loyale binding aan de gereformeerde belijdenis.' Diezelfde taal komt terug in Balans en persbericht. Er is overeenstemming juist op het vitale punt van een 'loyale en onbekrompen binding aan de belijdenis'. Met als evenwicht: wel binding aan de inhoud van de belijdenis, geen confessionalisme. In-

Aanbidding door de herders (Rembrandt)

houdelijke bezwaren dienen kerkelijk aan de orde te worden gesteld. Een pleidooi voor een cosmetische verandering kan vrijuit gehouden worden in boek of blad.

Tot zover geen probleem. Hier spreekt de Balans goede woorden. Wat zou het een zegen zijn wanneer een kerkelijke breuk geheeld kon worden! De kerkelijke verdeeldheid van de gereformeerde gezindte zal iedere gereformeerde belijder tot nood zijn. Om samen biddend mee te worstelen voor Gods aangezicht. Wat hebben wij elkaar ook nodig in onze godloze en goddeloze tijd! Om samen kerk te zijn - naar binnen en naar buiten toe. Terwijl nu onze kracht zo gauw gebroken wordt door onderlinge verdeeldheid.

Bij het positieve spreken in de Balans over de binding aan de belijdenis zijn wel enkele kanttekeningen te maken. In de eerste plaats lijkt het erop dat deze binding beperkt wordt tot de kerkelijke

ambtsdragers ('ambtsdragers in het algemeen en predikanten in het bijzonder'). Hier mist de kanttekening dat de binding van ambtsdragers aan de belijdenis een verbijzondering is van de band die ieder belijdend lid geacht wordt met de gereformeerde belijdenis te hebben. Kerkenraden zullen alleen tot het avondmaal 'toelaten die belijdenis van het geloof naar de gereformeerde leer hebben gedaan en godvrezend leven' (art. 60 KO). Al wordt niet van belijdende leden verwacht dat zij alle ins en outs van de drie formulieren van eenheid op hun duimpje kennen (hoeveel ambtsdragers doen dat trouwens?), van hen mag wel verwacht worden dat zij instemmen met wat materieel in de belijdenis geleerd wordt. Zeker, tegenover hen die te goeder trouw dwalen, is een vorm van tolerantie mogelijk. Zie daarvoor het besluit van de Generale Synode 's-Gravenhage 1914 (*Acta*, art. 138). Maar daarmee is de goede regel van art. 60 KO niet verdwenen. De belijdenis is niet van de ambtsdragers, maar van de gemeente!

De vlucht naar Egypte (Rembrandt)

In de tweede plaats, je kunt met de Balans de confessie typeren als een woord gesproken op zijn tijd, merkbaar geschreven in een concrete historische context. Ook is toe te stemmen dat de belijdenis niet uitputtend is, dat elke tijd zijn eigen vragen heeft, waarop de confessie niet zonder meer een antwoord geeft. Maar al draagt de confessie een datum, *toch is zij niet gedateerd*. Door de samenvatting van de hoofdlijnen van de bijbelse leer heeft de belijdenis blijvende waarde en gezag, ook voor onze tijd. Gelukkig heeft de Balans daar ook oog voor: 'De confessie brengt hoofdlijnen van de leer onder woorden: zo blijft er ook ruimte voor nadere uitwerking, toespitsing en aanvulling in verschillende tijden en situaties.' Toch wil ik graag het niet-gedateerd zijn van de confessie onderstrepen. De term 'beperkt' kan ook een oneigenlijk leven gaan leiden...

'Er is ruimte om in de GK(v) het historische, menselijke en daarom ook beperkte karakter van de belijdenis te benadrukken', schrijft prof. B. Kamphuis in O/R, p. 79. Ik

neem aan dat hij bedoelt: die menselijke beperktheid royaal *erkennen*. Strikt genomen is 'benadrukken' dat je iets een extra accent geeft. De nadruk leggen op de beperktheid van de confessie kan relativerend gaan klinken. En dat zal zeker de bedoeling niet zijn.

Verschillen

Wederzijds is er dus de erkenning dat een loyale en onbekrompen binding aan de gereformeerde belijdenis nodig is. Niet langer is de zaak van de binding aan de belijdenis een blokkade voor verder en intensiever kerkelijk contact in de vorm van gesprekken, gericht op kerkelijke eenheid. Aldus de hoopvolle taal van de Balans.

Tegelijk erkent de Balans dat er nog altijd zekere verschillen zijn als het gaat over de omgang met de belijdenis. 'Maar wij zijn van mening, gelet op wat we hierboven uitspraken over onze eenheid in geloof en belijden, dat die verschillen onze kerken niet blijvend gescheiden mogen houden en dat daarmee de weg vrij is voor gesprekken gericht op

kerkelijke eenheid.' Kortom, de verschillen zijn er wel, maar zijn niet meer wezenlijk kerkscheidend.

De Balans zelf brengt deze verschillen in kaart. Niet alle gemeenten binnen de NGK kennen de praktijk dat ambtsdragers hun binding aan de belijdenis met een handtekening bekrachtigen. Het wordt ook in NGK-kring betreurd. Tegelijk is er begrip voor en leidt het niet tot maatregelen tegen de betrokken gemeenten. Via de Preambule bij het A(kkoord) voor K(erkelijk) S(amenleven) hebben zij zich toch uitdrukkelijk gebonden aan de belijdenis.

Een ander verschil is dat binnen de NGK een ambtsdrager bij afwijking van de belijdenis niet gauw geschorst zal worden, wanneer geen sprake is van aantasting van het ene fundament, Jezus Christus, of als de afwijking het bouwen op dit ene fundament niet verhindert. Ook binnen de GKv wordt erkend dat niet snel tot schorsing zal worden overgegaan, maar ligt het accent meer op de bescherming van de gemeente tegen dwaalleer.

Lees je de Balans over de verschillen tussen GKv en NGK, dan rijst de vraag: wat is er nu feitelijk veranderd in de omgang binnen de NGK met de belijdenis? Wederzijds is er de erkenning dat de binding aan de belijdenis loyaal en onbekrompen dient te zijn. Maar meteen dient zich de vraag aan: hoe vul je die loyaliteit in?

Dat is geen spijkers op laag water zoeken. In het dubbelinterview tussen drs. H. de Jong en prof. J. Kamphuis in *Vuur en vlam 3. Kinderen van de Vrijmaking* (Amsterdam 2004) konden beiden zich vinden in de termen 'onbekrompen en ondubbelzinnig', om er de binding aan de belijdenis mee te typeren. Maar tevens moest prof. Kamphuis constateren: 'Toch hebben die twee woorden bij mij een andere lading dan bij De Jong' (*a.w.*, p. 347). Zelfs bij een nadere omschrijving van de termen 'loyaal en onbekrompen' zoals in de Balans, blijkt hier in de praktijk nog steeds verschil te zijn. Een praktijk die in de NGK ook kerkelijk gelegitimeerd is.

Blokkades

En bij dat laatste zit het probleem. Binnen de NGK zijn voorgangers die af-

wijken van de belijdenis. Om man en paard te noemen, in zijn boek *Van oud naar nieuw. De ontwikkelingsgang van het Oude naar het Nieuwe Testament* (Kampen 2002) uit drs. H. de Jong openlijk inhoudelijke kritiek op de Dordtse Leerregels. Dus geen kritiek van cosmetische aard, nee, de kritiek raakt de beleden leerinhoud. Op een andere manier - maar toch - zet ook dr. A. van der Dussen publiek vraagtekens bij de inhoud van de Dordtse Leerregels. Zie zijn boek *De omgekeerde wereld. Over de strekking van de bijbelse verkenning van Gods verkiezing* (Amsterdam 2002). Voor commentaar op beide geschriften verwijs ik u naar *Nader Bekeken* van juli-augustus 2004, p. 196v. DKE hebben met drs. De Jong gesproken. Prof. B. Kamphuis schrijft daarover: 'In deze gesprekken bleek het heel goed mogelijk om dicht bij elkaar te komen, zonder dat daarbij onzerzijds de Dordtse Leerregels hoefden te worden losgelaten' (O/R, p. 81). Dat is verblijdend. Alleen blijft het de vraag of dit gesprek ook bij De Jong heeft geleid tot intrekken van zijn inhoudelijke kritiek op de Dordtse Leerregels. Tot op heden heeft hij zijn boek in dit opzicht niet gecorrigeerd.

Toch hoeven meningen als van drs. De Jong en dr. Van der Dussen *op zichzelf genomen* nog geen blokkade te betekenen om tot kerkelijke eenheid te komen. Denkt u aan de gang van zaken in 1892. Op de leringen van A. Kuyper was heel wat aan te merken. Toch ging het gros van de kerken uit de Afscheiding - ondanks alle bezwaren tegen Kuyper - met de Vereniging mee. Want er werd niet verenigd op basis van wat particuliere voorgangers leren. Maar op basis van Schrift en belijdenis. Geconstateerde afwijkingen konden in de verenigde kerken bij de bevoegde vergaderingen aan de orde worden gesteld.

Bij dit argument heeft H. Bouma een- en andermaal kritische kanttekeningen gezet. Men had volgens hem in 1892 al inhoudelijke uitspraken moeten doen t.a.v. bepaalde opvattingen van Kuyper (zie *De vereniging van 1892*, Groningen 1967, p. 158v; zie ook de bijdrage van H. Bouma in *Vereniging in wederkeer. Opstellen over de Vereniging van 1892*, Barneveld 1992, p. 24v). Toch is de opstelling in 1892 principieel te rechtvaardigen. Men verenigde niet op grond van privémeningen. Zelfs niet van een gemeenschappelijke visie op Afscheiding en Doleantie. Maar op basis

van Schrift en belijdenis. Dat het in het vervoltraject is misgegaan (1905, 1942) komt niet in mindering op het zuivere startpunt. Al kun je met J. Kamphuis zeggen, dat er in de Vrijmaking meer oor is gekomen voor de verontrusting van de Christelijke Gereformeerde Kerken, die op dat moment niet in de vereniging durfden treden, tegelijk geldt: 'Hun visie op 1892 zal van de onze blijven verschillen' (zie H.J.J. Feenstra e.a., *1892. Wat, wie en wat nu?*, Bedum 1992, p. 55).

Daár zit hier de moeite. Niet maar dat er binnen de NGK voorgangers met van de belijdenis afwijkende meningen zijn (hoezeer dat te betreuren is). *Maar dat zij daarvoor kerkelijk de ruimte krijgen*. Dat raakt rechtstreeks de aard van de binding aan de belijdenis. Verdraagt de ruimte die hier kerkelijk gegeven wordt, zich werkelijk met de uitgesproken loyaliteit? Oftewel, is er op het punt van de loyaliteit werkelijk overeenstemming bereikt?

Er valt nog heel wat met de NGK te praten over de verschillen in omgang met de belijdenis. Prof. B. Kamphuis constateert het in O/R (p. 81). Ook de Balans constateert het. Dan lijkt de conclusie van de Balans op z'n zachtst gezegd voorbarig: dat er op het punt van de binding aan de belijdenis een zodanige consensus is, dat de weg vrij is voor gesprekken om te komen tot kerkelijke eenheid. Het gaat niet om ondergeschikte geschillen. Maar om wat vanaf het begin het punt in geding is geweest tussen GKv en NGK: waar ligt de grens van de tolerantie? Daarop geven de NGK blijkens de Balans geen wezenlijk ander antwoord dan voorheen. Waar mee de oude blokkade helaas nog steeds niet is weggenomen.

Er is - opnieuw helaas - zelfs een blokkade bijgekomen. Inmiddels werd binnen de NGK het rapport 'Vrouwelijke ouderlingen en predikanten?' aanvaard. In dat rapport gaat een wissel om in de omgang met de Schrift. Een hermeneutische vooronderstelling bepaalt de eindconclusie. En wel die van de contextbepaaldheid van de Schrift (zie voor een bespreking van dit rapport: *Nader Bekeken* van juli-augustus 2003, p. 198v). J. Mudde geeft dan ook een te optimistische voorstelling van zaken, wanneer hij in O/R schrijft dat wel de conclusies van het bedoelde rapport ter discussie staan, maar niet de hermeneutische uitgangspunten (p. 67). Dat staan ze wel degelijk. En met grote zorg. Want

dit raakt de aard van het schriftgezag. Daarom verbaast de reactie van A.S. van der Lugt: 'Ik zie in de NGK een methode van bijbelgebruik die vertrouwen inboezemt' (O/R, p. 69). Hier komt het vertrouwen juist onder spanning te staan. En is er een extra barrière gekomen voor kerkelijke eenwording.

Berkel 1996

De Balans laat moeilijk een andere conclusie toe: aan de kant van de NGK is geen werkelijke verandering te constateren inzake de binding aan de belijdenis. Althans, het blijkt niet uit wat er in de Balans aan feitelijke gegevens wordt voorgelegd.

Dat valt eens te meer op, wanneer u het rapport van DKE aan de GS Berkel en Rodenrijs 1996 naast de Balans legt. Tot in de formuleringen toe is het standpunt van de NGK ongewijzigd gebleven. Een ambtsdrager zal niet gauw geschorst worden bij afwijking van de belijdenis, als het maar niet het fundament Jezus Christus raakt of het bouwen op dit fundament hindert - deze stellingname van de NGK is al woordelijk te vinden in een nota van de toenmalige CCS (*Acta Berkel*, p. 334). Toen was de conclusie van DKE: er is een te grote vrijheid in de NGK in de omgang met de belijdenis. De afspraken binnen het kerkverband geven te veel ruimte, waardoor een onbekrompen en ondubbelzinnige binding aan de leer onvoldoende wordt gewaarborgd. DKE zien achter deze verschillen een 'andere geest', een andere manier van kerk-wil-len-zijn, gebaseerd op een te ruime binding aan de gereformeerde confessie, waardoor het gereformeerde karakter wordt aangetast (*Acta Berkel*, p. 336). Dat was maar niet alleen de visie van DKE. Ook de kerken zélf spraken zich in Berkel in deze zin uit (*Acta*, art. 82, p. 125v).

Nu zijn we tien jaar na 'Berkel'. Wat destijds als kerkscheidend struikelblok werd gezien, is nu geworden tot verschillen waarover we nog maar eens goed met elkaar moeten doorpraten. In de gesprekken is vertrouwen gegroeid. Op grond waarvan wordt uit de Balans niet echt duidelijk. Het kan moeilijk liggen aan een andere opstelling aan NGK-kant. Daar is weinig veranderd. Ook niet aan wat in 1996 een 'andere geest' werd genoemd. Zo er binnen de

NGK verandering is opgetreden, dan zeker niet in een meer gereformeerde richting. Denkt u aan de 'vrouw in het ambt'. Denkt u ook aan de praktijk binnen sommige kerken in NGK-kring, waarbij kinderen worden toegelaten aan het avondmaal. Geen wonder dat de Christelijke Gereformeerde Kerken de afstand tot de NGK vergroot hebben. Hier gaat iets structureel mis met het gereformeerde kerk zijn.

Niet alleen binnen CGK en GKv worden dergelijke verschuivingen geconstateerd. Ook binnen eigen NGK-kring wordt erkend dat er sprake is van 'van kleur verschieten' in evangelicale richting (zie *ND* van 18 september 2006). Laat de New Winekleur van de NGK Houten daarvan een extreem teken zijn, het kan toch maar binnen de NGK.

Het opschuiven in evangelisch-charismatische richting is ook te illustreren aan de uitkomsten van een enquête onder predikanten uit verschillende kerken van gereformeerde signatuur (oorspronkelijk gepubliceerd in het blad *CV-Koers*, opnieuw gepubliceerd in Ronald Westerbeek e.a., *Stromen van levend water. Werken met de gaven van de Geest in de gemeente*, Amsterdam/Deventer 2005, p. 117v). Met name de predikanten uit NGK-kring blijken in opvallende mate open te staan voor het charismatische denken en handelen.

Daarnaast komt binnen de NGK de catechismusprediking in toenemende mate onder druk te staan. En dat mede vanwege moeite met de inhoud van de Catechismus (zie *Opbouw* van 28 juli 2006; zie ook de *Persrevue* van *Nader Bekeken* van oktober 2006).

Blijkens de geformuleerde verschillen in de Balans zijn de NGK zichzelf gebleven. Dan is er blijkbaar iets bij *ons* veranderd. Wat wij tot nu toe steeds als

kerkscheidend hebben ervaren, ervaren wij nu alleen nog maar als verschillen om over te praten. Dat zegt meer over ons dan over de NGK. Al ben ik blij dat prof. B. Kamphuis in dit opzicht indringende vragen aan de NGK-broeders heeft gesteld (*O/R*, p. 80). Inderdaad, de afstand kon wel eens groter zijn dan gedacht en gesuggereerd wordt.

Slotopmerkingen

Ik moet gaan afronden. Anders hebben we straks nog een dubbelnummer van *Nader Bekeken*. Daarom tot slot nog een paar afrondende opmerkingen:

1. Er zijn nog enkele elementen uit de Balans onbesproken gebleven. Drie dingen vragen nog om een nadere aandacht: 1) het reliëf in de belijdenis; 2) de Preambule van het AKS; 3) de aard van het kerkverband. In een volgend nummer van ons blad hoop ik erop terug te komen.

2. 'GKv en NGK eens over belijdenis', kopte het *ND* van 10 november 2006. Voor die kop zijn CCS en DKE niet verantwoordelijk. De kop is ook onjuist. De Balans spreekt over de overeenstemming die wederzijdse deputaten hebben bereikt. Of de kerken hen hierin zullen volgen, moet afgewacht worden. Wat de GKv betreft zal eerst de generale synode zich moeten uitspreken. In dat licht zijn er wel vraagtekens te zetten bij de manier waarop de Balans in de publiciteit is gebracht. Deputaten hebben te rapporteren aan de kerkelijke vergadering waarvan ze hun opdracht kregen. Nu vragen ze wel erg veel aandacht voor wat er bereikt is. Alsof een beslissende stap is gezet. Dan loop je als deputaten toch wat voor de kerkelijke muziek uit. Want niet deputaten zetten de beslissende stap. Dat is aan de kerken.

3. In deze Kroniek is kritisch gesproken over de NGK. De eerlijkheid gebiedt te erkennen dat op onderdelen soortgelijke kritiek op de GKv is uit te oefenen (bijv. over de invloed van het evangelische denken). En dat in bepaalde opzichten de GKv op de NGK zijn gaan lijken. De 'Open Brief' zou op de manier van destijds nú niet meer in de GKv hoeven te verschijnen, is het oordeel van J. Dekker (*O/R*, p. 53). Terwijl B.J.F. Schoep zegt: 'Dominee Schoep van 1966 zou denk ik goed gedijen in de vrijgemaakte kerken van nu. Men is ruimdenkend geworden, veel ruimdenkender dan de ondertekenaars van de Open Brief in 1966' (*ND* van 28 oktober 2006). Natuurlijk, aan deze uitspraken valt het nodige te nuanceren. Maar er zit wel een kern van waarheid in. Dat mag ons aan het denken zetten. Blijven wij als GKv - bij alle verandering die gegeven is om hier en nu kerk te zijn - *princiepelijk* onszelf?

4. Ten slotte, deze Kroniek is niet met vreugde geschreven. Bij het combinummer van *O/R* en bij de Balans van CCS en DKE komt een gevoel van vervreemding op. En van groeiende bezorgdheid. De strijd rond de vraag naar de grens van de tolerantie heeft in de jaren zestig van de vorige eeuw de kerken verscheurd. Die strijd was niet te vermijden. Het ging om de grondslag van het gereformeerde kerk zijn. Een mens moet er niet aan denken dat die strijd opnieuw gaat ontbranden. En dat opnieuw het onderling vertrouwen onder druk komt te staan. Die luxe kunnen we ons niet permitteren. Niet tegenover God. En niet tegenover mensen.

Afgesloten op 21 november 2006.

Artikelen uit oudere jaargangen blijven beschikbaar!

Als redactie willen we graag artikelen uit vorige jaargangen, die nog van belang (kunnen) zijn, voor de lezers en andere belangstellenden beschikbaar houden. De mogelijkheid om artikelen van tenminste twee jaar geleden op te vragen is er nu via www.woordenwereld.nl! Door te klikken op Nader Bekeken, Artikelen kunt u al uit een aantal nummers downloaden.

Verder is een groot trefwoordenregister op alle voorgaande jaargangen te vinden op www.woordenwereld.nl, onder Nader Bekeken.

De Tien Geboden in onze kerkdienst

In onze kerken is het reeds lang gebruik dat in de dienst op de zondagmorgen de Tien Geboden gelezen worden. Wie geen vreemdeling in Jeruzalem is, weet dat dit gebruik niet voor iedere kerkganger meer vanzelfsprekend is. Er zijn er die hier vraagtekens zetten. De gemeente staat toch niet meer bij de berg Sinai? Wij zijn toch niet meer onder de wet, maar onder de genade? Anderen gaan niet zover, maar menen dat de geregelde wetslezing best afgewisseld kan worden door een toepasselijk gedeelte uit het Nieuwe Testament. Waarom altijd die Tien Geboden? Weer anderen vinden dat de predikant weleens een eigen parafrase kan geven, zodat een zekere sleurgang doorbroken wordt.

In dit artikel wil ik nader ingaan op deze vragen en suggesties. Mijn verhaal zal uitlopen op een pleidooi om de lezing van de Decaloog in de zondagmorgendienst te handhaven.

Uit de historie

Hoe kwamen de Tien Geboden eigenlijk in de orde van dienst voor de zondagmorgen terecht? Dat is een lang relaas, waarvan ik slechts de hoofdlijn weergeef.

In de roomse mis hadden de Tien Geboden geen plaats. Maar in de latere middeleeuwen ontwikkelt zich al meer een aparte preekdienst - de zogenaamde *pronaeus* - die een sterk catechetisch karakter draagt. In deze preekdienst zien we naast andere catechetische hoofdsommen als het Credo en het Onze Vader ook de Tien Geboden verschijnen.

Een handboek voor predikers dat in 1503 het licht zag, geeft ons een beschrijving van deze laatmiddeleeuwse preekdienst.¹ De Tien Geboden worden in een verkorte en parafraserende vorm door de voorganger gereciteerd, waarna een publieke schuldbelijdenis volgt.

Hier vinden wij de oorsprong van het lezen van de Decaloog in onze zon-

dagmorgendienst! Dat de Tien Geboden een aparte rubriek vormen in onze liturgie, is niet iets dat Calvijn ingesteld heeft,² maar gaat terug op een praktijk in de late middeleeuwen.

Algemeen wordt de bekende *Petrus Datheen* beschouwd als de vader van de liturgie, zoals deze in de gereformeerde kerken in ons land gestalte kreeg. In 1566 gaf Datheen namelijk een *kerkboek* uit, waarin hij achter zijn psalmberijming en vertaling van de Heidelbergse Catechismus ook een verzameling van formulieren en gebeden opnam.³

Wat het laatste betreft: Datheen ontleende hier veel aan de kerkorde van de Paltz (1563) én aan de 'Christlicke Ordinancien' van Micron (1553), die de praktijk van de Nederduitse vluchtelingenkerk te Londen beschreven.

Tussen de gebeden nu die Datheen in zijn kerkboek geeft, vinden wij ook enkele aanwijzingen voor de dienst op de zondagmorgen. Datheen geeft aan dat de Tien Geboden gelezen of gezongen dienen te worden in de aanvang van de dienst, waarna de dienaar de gemeente vermaant 'tot boete, ende bekennisse haere ouertredinghen ...'

We zien de Tien Geboden hier naar voren komen niet meer als catechetische hoofdsom om het volk te onderwijzen, zoals dit in de laatmiddeleeuwse preekdienst het geval was, maar als spiegel om de gemeente haar schuld voor de Here te laten zien en haar tot boetvaardigheid te brengen.

Het *lezen* van de wet is niet iets nieuws. Dat gebeurde - zoals wij zagen - reeds in de *pronaeus*. Ook niet nieuw is dat de wet als *spiegel* fungeert. De *pronaeus* liet al een schuldbelijdenis volgen. Datheen greep voor beide terug op de praktijk van de vluchtelingenkerk te Londen, die hij kende o.a. uit het geschrift van Micron en die in de Nederlandse vluchtelingengemeenten veel na-

volging vond. Maar wel opvallend is dat Datheen ook de mogelijkheid noemt dat de wet gezongen wordt. Dat ontleende hij onmiskenbaar aan Calvijns Straatsburgse liturgie die als novum had: een *gezongen Decaloog*.⁴

Het is te kort door de bocht te menen dat de Decaloog bij Calvijn louter als regel van dankbaarheid functioneert. Hij laat de Tien Geboden in Straatsburg zingen in twee gedeelten, overeenkomstig de twee tafelen, maar na elke strofe klinkt een Kyrie-eleison. En dat laat zien dat de reformator oog heeft voor de *tweevoudige* functie van de wet: regel van dankbaarheid en als zodanig ook kenbron voor onze ellende!

Gereformeerde synodes

Wij mogen aannemen dat de kerken in ons land al spoedig wat de dienst op de zondagmorgen betreft, de aanwijzingen van Datheen volgden. Zijn kerkboek vond vooral door de populariteit van de psalmberijming namelijk brede ingang.

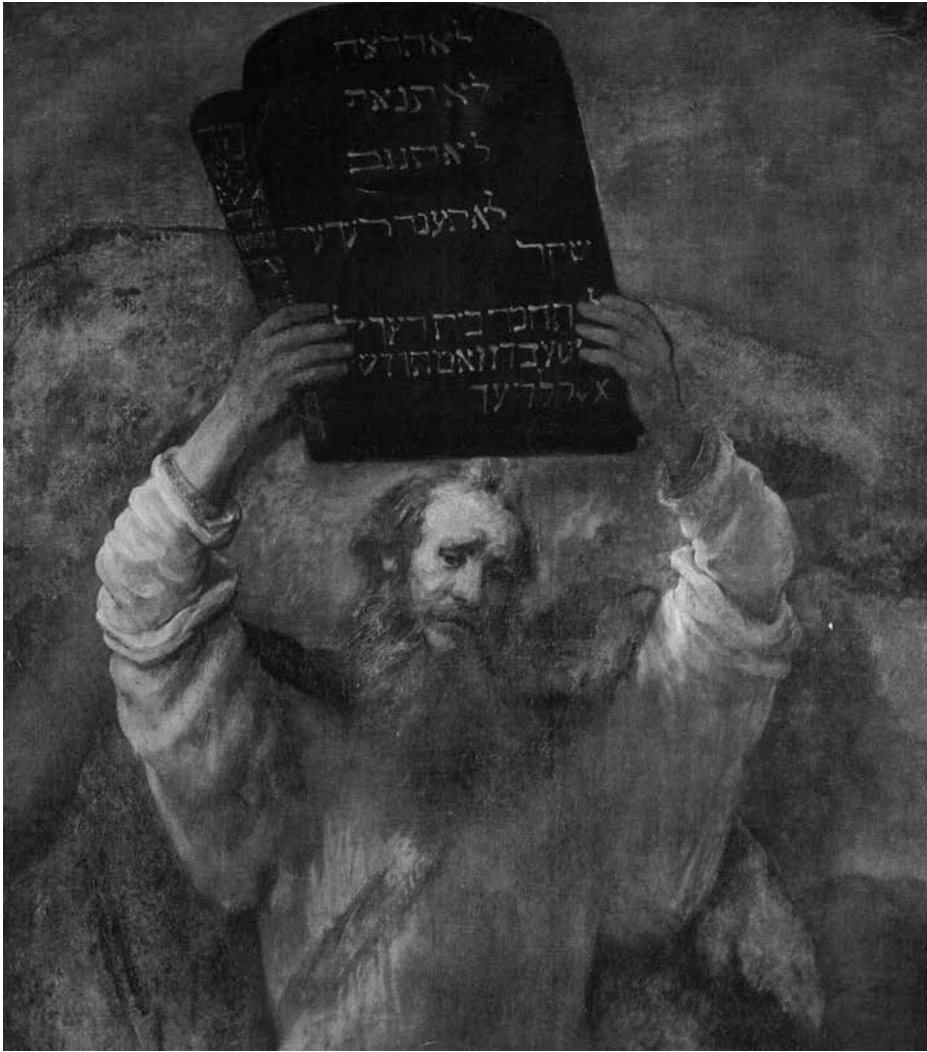
Wanneer we de besluiten van de synoden uit de 16^e eeuw bekijken, blijkt dat er weinig aandacht was voor de orde van dienst. Wel noem ik een opmerkelijk besluit van de provinciale synode van Dordrecht 1574: zij bepaalde dat men 'voor den Catechismi predick, na het ghebet de 10 gheboden (sal) verhalen na den text...'⁵ Dit besluit was ingrijpend, want het betekende dat de lezing van de Tien Geboden verhuisde naar de *middagdienst*. En daarmee werd de Decaloog weer gezien als onderdeel van de catechetische stof. Want de tweede dienst had van oudsher sterk het karakter van een leerdienst.

In de praktijk echter kreeg dit besluit weinig gevolg. De kerken bleven bij de aanwijzingen van Datheen. Men las de wet aan het begin van de dienst, waarna een gebed met schuldbelijdenis volgde.

In de 17^e eeuw kwam de vreemde gewoonte op om de Tien Geboden te lezen voordat de eigenlijke kerkdienst begon. Tegelijk probeerde men met psalmgezang en schriftlezingen het gepraat en

Thema

A.N. Hendriks

Mozes met de Tien Geboden (Rembrandt)

rumoer vóór de dienst in te dammen. Op deze praktijk is men later gelukkig teruggekomen. Maar in een bepaald opzicht werkte ze toch door. De nauwe band tussen wetslezing en *schuldbelijdenis* - zoals de 'datheense orde' die kende - was voorgoed geslaakt.

De eerste gereformeerde synode die echt een uitgewerkte orde van dienst voor de zondagmorgen vrijgaf, was die van *Middelburg 1933*. Helaas volstond deze synode ermee de gegroeide praktijk te ijken. Ze wilde zich zoveel mogelijk houden aan 'hetgeen in onze Gereformeerde Kerken gebruikelijk is'.⁶ In de orde van Middelburg zijn *tussen* de lezing van de Tien Geboden en het eerste gebed een antwoordlied en de schriftlezing geschoven. Dit heeft tot gevolg dat niet meer duidelijk is, hoe hier de Decaloog functioneert.

De orde van Middelburg heeft lang in de kerken geveigerd. Pas de Generale Synode van *Kampen 1975* bracht enige wijzigingen aan. Enerzijds bleef de orde van Middelburg geldend, anderzijds gaf

zij een nieuwe orde die de wetslezing weer dichter bracht bij het eerste gebed. In dit opzicht sloot deze wijziging aan bij de oude 'datheense orde'. Een tweede belangrijke wijziging bestond hierin, dat het eerste gebed niet slechts een schuldbelijdenis diende te zijn, maar tegelijk ook een bede om vergeving en vernieuwing. Hierin zocht men aansluiting bij Calvijns Straatsburgse liturgie die oog had voor de *meervoudige* functie van de wet: regel voor onze dankbaarheid en zo ook kenbron voor onze ellende. Die aansluiting werd ook gezocht in wat deputaten in hun rapport aan de synode schreven over het antwoordlied op de wetslezing. Dit 'kàn een schuldbelijdenis zijn, maar ook een roem in de vergeving of een bede om heiligmaking'.⁷

Hoezeer het toe te juichen is dat de nieuwe orde die *Kampen 1975* vrijgaf, wet en gebed weer aan elkaar verbond en recht wilde doen aan de meervoudige functie van de wet, het kwam niet tot een duidelijke *liturgische* plaats voor de wet als regel voor onze dankbaarheid. Die plaats zouden de Tien Geboden

eerst ontvangen in een orde van dienst die door de Generale Synode van *Leusden 1999* werd mogelijk gemaakt. Wij vinden deze orde als 'Orde van dienst C voor de morgendienst' in het Liturgisch Katern bij het Gereformeerd Kerkboek. Deze orde opent de mogelijkheid om de Tien Geboden te lezen na de prediking, meer aan het einde van de dienst. Omdat de schuld reeds in de aanvang van de dienst beleden is, krijgt de Decaloog hier voluit een plaats als regel voor onze dankbaarheid.⁸

Overzien wij heel de zojuist geschetste ontwikkeling, dan kan gezegd worden dat het uitliep op een happy end. Wij bezitten nu verschillende orden van dienst voor de zondagmorgen, waarin de *meervoudige* betekenis van de Tien Geboden ook een duidelijk *liturgische* markering heeft gekregen. Het duurde lang. Maar het is er uiteindelijk toch van gekomen!

Waarom de Tien Geboden?

Wat drong de gereformeerde kerken ertoe juist de Tien Geboden een plek te geven in de dienst op de zondagmorgen?

Belangrijk is het erop te letten hoezeer deze Tien Geboden een *eigen plaats* hebben in het geheel van Gods verbondsopenbaring. Wij spreken over 'de Tien Geboden', maar zo worden ze in de Schrift nooit genoemd. Ze heten 'de tien woorden' (Deut. 4:13; 10:4) of 'de woorden van het verbond' (Ex. 34:28), zelfs worden ze heel kernachtig 'het verbond' genoemd (Deut. 4:13). Niet ten onrechte heeft men ze wel getypeerd als de '*verbondsoorkonde*'.

Dat de Tien Geboden iets bijzonders zijn, blijkt ook daaruit dat ze - in tegenstelling tot 'de inzettingen en verordeningen' die God Israël ook gaf - door Hem zelf op twee stenen tafelen waren gegrift (Deut. 4:13), dat ze waren 'beschreven door de vinger van God' (Ex. 31:18). Het bijzondere kwam ook daarin tot uitdrukking dat ze in de ark - Gods aardse troonzetel - werden gelegd en bewaard (Deut. 10:5).

Hoezeer al de inzettingen en verordeningen die Israël ontving, spraken van Gods verbond, de Tien Woorden vormden echt er *de kern* van. Al de andere bepalingen kunnen we zien als nadere uitwerking of concretisering van wat de Decaloog zegt. Je ziet dat heel duidelijk

in het boek Deuteronomium: Mozes begint met de Tien Woorden en prent vervolgens het volk de inzetten en verordeningen in. Het is dan ook veelzeggend dat de Tien Woorden kortweg aangeduid worden als 'het verbond'.

Wie God voor zijn volk wil zijn en hoe Hij beslag op zijn volk legt, wordt in deze verbondsoorkonde kernachtig vastgelegd en afgekondigd. De gereformeerde kerken hebben dan ook vanwege dit *bijzondere karakter* de Tien Woorden van oudsher een plaats gegeven in haar eredienst. Deze Tien Woorden overstijgen hetgeen met de komst van Christus in de mozaïsche wetten verouderd is.⁹ Het Nieuwe Testament leert ons dat ze blijvend geldig zijn. Hier is te wijzen op de uitleg die Christus ervan geeft in de bergrede (Mat. 5:17v), op zijn opsommen van het vijfde tot het negende gebod (Mat. 19:18v), op de geboden die Paulus noemt (Rom. 13:9) en op de vermelding van het zesde en het zevende gebod door Jakobus (Jak. 2:11).

Daarbij mogen wij niet vergeten dat Christus Gods wet heeft *vervuld* (Mat. 5:17). Bij deze vervulling gaat het om zijn *onderwijs*: Hij heeft ons de diepte van de wet geleerd (vgl. de bergrede), hoezeer de Here ons hart opeist (vgl. de samenvatting in Mat. 22:37v). Maar het gaat ook om zijn *wetsvolbrenging*: Hij is volmaakt gehoorzaam geweest. Hij heeft alles volbracht wat Gods wet van ons vroeg. Dit betekent dat Gods wet nu naar ons toekomt als - wat Paulus noemt - 'de wet *van Christus*' (1 Kor. 9:21). Wanneer wij de Tien Geboden horen, klinkt deze vervulling altijd mee. Wij hebben gehoorzaam te zijn, zoals de Here Jezus gehoorzaam was. Het woordje *zoals* dat we in dit verband herhaaldelijk in het Nieuwe Testament tegenkomen (vgl. bijv. Joh. 13:34; 1 Joh. 2:6), heeft duidelijk een dubbele betekenis: het geeft de maatstaf aan (het voorbeeld van Christus) én het wijst op de bron waaruit wij mogen putten (het werk van Christus door zijn Geest).¹⁰

Christus' vervulling van de wet stempelt voor ons ook de *aanhef* van de Tien Geboden. De Here presenteert Zich aan ons als de God die ons in Christus uit het diensthuis van zonde en dood heeft bevrijd. De God die op ons leven beslag legt, is Hij die in Christus heeft laten zien hoezeer Hij ónze (verlossende) God is.

Het is een treffende gewoonte om aan het begin van de zondagmorgen-

dienst de Tien Geboden te lezen. De gemeente ontmoet haar God. Ze hoort al meteen *Wie* zij ontmoet en hoe deze God van verlossing *haar* voor Zich opeist. Het brengt heel de dienst op het niveau van eerbied en toewijding. Zij gaat in de dienst Hem eren die tot haar zegt: Wees heilig, 'want heilig ben Ik, de HERE, die u heilig' (Lev. 21:8). De Decaloog klinkt, wanneer God en zijn volk samenkomen, als oorkonde van het verbond dat nu rust in Christus' bloed (Mat. 26:28). Zo wordt van meet af de samenkomst gestempeld als *verbondsonmoeting* tussen de HERE en zijn volk!

Meervoudige functie

Ik wees er al op dat het met name Calvijn is geweest die oog had voor de *meervoudige* functie van de Tien Geboden. Die meervoudige functie komen we duidelijk ook tegen in de Heidelbergse Catechismus. In zondag 2 komt de wet van de HERE ter sprake als kenbron voor onze ellende, terwijl in de zondagen 34-44 de wet als regel voor onze dankbaarheid aan de orde komt. Deze tweevoudige functie dient de lezing van de Tien Geboden ook te hebben in de dienst op de zondagmorgen.

Als wij de Here ontmoeten, past het ons ons voor Hem te vernederen vanwege onze zonden en tekortkomingen. Wij verschijnen voor de hemelse Majesteit als 'arme zondaren', die nog steeds te doen hebben met 'de slechtheid' die in ons is (vgl. HC, antw. 51). Om ons tot deze ootmoed voor Hem te brengen, hebben wij het zo nodig dat de Here ons zegt hoe het er met ons voorstaat.

Daarom dienen de Tien Geboden in onze samenkomst te klinken. De Here toont ons de gouden standaard van zijn verbond en helpt ons zo onze schuld te beseffen en te hunkeren naar vergeving.

De lezing van de Tien Geboden bedoelt ons als gemeente te brengen bij en te houden in de ware vroomheid, die opklinkt wanneer David zegt: 'Ga niet in het gericht met uw knecht, want niemand die leeft, is voor U rechtvaardig' (Ps. 143:2) en erkend wordt: 'Als Gij, HERE, de ongerechtigheden in gedachtenis houdt, Here, wie zal bestaan?' (Ps. 130:3). Een vroomheid die zich tegelijk kenmerkt door de wetenschap: 'Maar bij U is vergeving' (Ps. 130:4) en die zich naar die vergeving uitstrekt (Dan. 9:9).

Tot dat zoeken van vergeving wil de Here ons brengen, daarom wordt ons

zijn wet verkondigd (vgl. HC, antw. 115). Hoe zouden wij naar vrijspraak verlangen, als wij niet eerst Gods oordeel over onszelf en ons leven hebben gehoord? In de prediking komt veel aan de orde, maar de kern van alles wat verkondigd mag worden, is toch het heerlijke evangelie van de vrijspraak (vgl. HC, antw. 84)? Wij kunnen de voortdurende afkondiging van Gods wet niet missen om rijk te blijven met wat wij elke zondag in de kerk mogen horen. Slechts wie zich *ziek* weet, beseft hoezeer hij de grote Heelmeester, de Here Jezus, behoeft (Luc. 5:31).

De zonde mag niet uit beeld raken. Want dan dreigt de gemeente ook het evangelie te verliezen. Daarom is het van de hoogste urgentie dat de Tien Geboden hun plaats houden in de zondagmorgendienst en ons steeds weer verkondigen hoe groot onze zonden en ellende zijn!

Ik wees er al op hoe goed het is dat de synode van Leusden 1999 een orde vrijgegeven heeft, waarin de Tien Geboden gelezen worden na de prediking, meer aan het eind van de dienst. Daarmee komen ze naar ons toe, niet zozeer meer als kenbron voor onze ellende, maar nu vooral als regel voor ons *dankbare leven*. Ook zo hebben zij te functioneren. De gemeente heeft de prediking gehoord en staat gereed om weer naar huis te gaan. Zij hoort nu de verbondsoorkonde als aanwijzing hoe zij de Here het dankoffer van haar leven moet brengen.

Dat dankoffer is niet aan haar vinding overgelaten, maar wordt bepaald door de wet van haar God. Goede werken zijn immers die werken, die gedaan worden uit waar geloof *naar de wet van God* (HC, antw. 91). Wanneer Paulus in Romeinen 12:1 over het offer spreekt dat 'heilig' is en God 'welgevallig', brengt hij in het volgende hoofdstuk heel treffend de geboden van de Here ter sprake. God heeft namelijk zijn Zoon gezonden 'opdat de eis van de wet in ons vervuld zou worden, die niet naar het vlees wandelen, maar naar de Geest' (Rom. 8:4). Het vernieuwende werk van de Geest is erop gericht dat wij weer gehoorzaam worden (1 Petr. 1:2) en de wil van de Vader doen (Mat. 7:21).

Die wil van de Vader wordt de gemeente verkondigd, wanneer zij aan het eind van de dienst de Tien Geboden hoort. De liturgie van de kerkdienst loopt ten einde. Maar de liturgie van het dagelijkse leven staat voor de deur. Het

loffer loopt uit in het dankoffer: wij moeten nu 'onze lichamen' (= onszelf in heel ons gedrag) in Gods dienst stellen tot een heilig en God welgevallig offer (Rom. 12:1).

Slotopmerkingen

1. Het is mijn stellige overtuiging dat de Tien Geboden hun plaats moeten houden in de dienst op de *zondagmorgen*. Deze dienst is de eerste op de dag waarop de Here zijn volk bijzonder wil ontmoeten. De tweede kerkdienst is een *vervolg* op de eerste en heeft dan ook van oudsher een ander karakter gehad.¹¹

2. De lezing van de Tien Geboden kan mijns inziens niet *vervangen* worden door schriftgedeelten uit het Nieuwe Testament. Deze gedeelten hebben niet dat bijzondere en eigene van de Tien Woorden. De laatste zijn echt de *verbondsoorkonde*, die geldigheid heeft behouden en naar ons toekomt als 'de wet van Christus'. Wanneer de kerkdienst staat in het kader van *het verbond* waarin de Here met zijn volk wil omgaan, past het de verbondsoorkonde te horen, die zegt wie God wil zijn voor zijn volk en hoe Hij beslag legt op dat volk.

3. Ik meen dat het ongepast is *eigenge-maakte* parafrazen in plaats van de tekst van de Tien Woorden de gemeente voor te houden. We hebben in de Tien Woorden te doen met een oorkonde die

nota bene God *zelf* geschreven heeft. Uit eerbied voor Hem past het ons daar met onze variaties en concretisering van af te blijven. Val de Here niet in de rede, maar verkondig eerbiedig wat Hij nog altijd tot zijn volk zegt! De concretisering komt bovendien ruim aan bod in de catechismusprediking over de zondagen 34-44.

4. Ik zou Calvijn niet willen volgen in het *zingen* van de Decaloog. Bij Calvijn verving de gezongen Decaloog het 'Groot Gloria' uit de roomse mis.¹² Hij zag haar dus als een lofprijzing. Ik ben het meer eens met A. Kuiper, die het zingen van de wet 'een misgreep' noemt.¹³ De Tien Geboden moeten in de kerkdienst *afgekondigd* worden, ze zijn woorden van de Here tot zijn volk en helemaal niet woorden die de gemeente tot God of tot elkaar zegt. De lof van de wet kan gezongen worden (vgl. Ps. 119), maar dan *nadat* de gemeente de Tien Geboden heeft gehoord.

Noten:

¹ Bedoeld is het *Manuale curatorum* van J.B. Suringant. Brede informatie geeft W.F. Dankbaar, *Hervormers en Humanisten*, Amsterdam 1978, p. 201v.

² Zoals A. Kuiper, *Onze Eeredienst*, Kampen 1911, p. 213 meent.

³ Vgl. A.N. Hendriks, 'Datheens liturgie van 1566 en de besluiten der Nederlandse nationale synoden 1568-1581', in: *Almanak Fides Quadratum Intellectum*, Kampen 1970, p. 223v.

⁴ Het gaat hier om 'La maniere de faire prieres',

Calvijns liturgie voor zijn Franse vluchtelingengemeente in Straatsburg. Vgl. hiervoor T. Brienen, *De liturgie bij Johannes Calvijn*, Kampen 1987, p. 118.

⁵ Vgl. P. Biesterveld en H.H. Kuiper, *Kerkelijk Handboekje*, Kampen 1905, p. 74.

⁶ *Rapport over de uitbreiding van de bundel 'Enige Gezangen'* (aangeboden aan de Generale Synode van Middelburg 1933), p. 30.

⁷ *Rapport inzake de herziening van het kerkboek*. Aan de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken Kampen 1975, Enschede z.j., p. 40.

⁸ Leusden 1999 verwees naar het oordeel van de Generale Synode van Berkel en Rodenrijs 1996: 'dat de wetslezing na de preek een liturgisch accent legt op de wet als regel van de nieuwe gehoorzaamheid' (*Acta van de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, Leusden 1999, Barneveld 2000, p. 88).

⁹ C. Vonk, *De voorzeide leer*, Ia, Barendrecht 1960, miskent dit als hij stelt 'dat de 10 woorden behoorden tot het z.g.n. *Sinaïetisch* verbond en dus evenals dit verbond zelf een voorlopig karakter droegen. Nu het latere verbond gekomen is, zijn ze niet zo maar zonder meer de gemeente van het N.T. op te leggen' (p. 312).

¹⁰ Vgl. voor dit 'zoals' J.P. Versteeg, *Oog voor elkaar. Het gebruik van het woord 'elkaar' in het Nieuwe Testament*, Kampen 1979, p. 11.

¹¹ Breder hierover A.N. Hendriks, 'Rond de catechismusprediking', in: *Verkondig het Woord!*, Bedum 2004, p. 95v.

¹² Vgl. G. van Rongen, *Zijn schone dienst*, Goes 1956, p. 50.

¹³ A. Kuiper, *a.w.*, p. 217. G. van Rongen, *a.w.*, p. 58 spreekt over 'een onding'.

Honderdguldenprent, Jezus geneest de zieken (Rembrandt)

Mijn moeder is allergisch voor kerstballen

Met kerst zal bij ons in de kerk een kind zeggen dat zijn moeder allergisch is voor kerstballen. Het gaat om een jongen bij wie ze thuis niet aan kerst doen. Nou ja, dat wil zeggen: ze doen niet aan kerstbomen en cadeautjes en zo... Het kind is er wat verlegen mee. Hij weet van zijn vriendjes dat die allemaal cadeautjes krijgen. Hij klaagt: Al mijn vrienden zijn blij met kerst. Ik moet naar de kerk, en daar krijg ik alleen maar te horen dat ik blij moet zijn.

Zo begint een musical. Een kerstmusical. Door en voor de kinderen. Het libretto ligt op de kerkenraadstafel, en ik vraag wat de broeders ervan vinden. Enkele wenkbrauwen fronsen. Iemand wil eerst een grondige studie van het tekstenmateriaal. Een ander verzucht dat hij terugverlangt naar het kinderkerstfeest van vroeger. Kan er niet gewoon een kerstverhaal worden verteld? En dan zingen we natuurlijk een paar mooie liederen, met een boek en een sinaasappel toe.

Eens werd ik zelf gevraagd om een kerstverhaal te vertellen. En ik wilde het doen zoals toen. Ik liet een grote luie leunstoel op het podium plaatsen. En naast die stoel een gezellige vissenkom op een wankel pilaartje. Ik nam voor de goede sfeer mijn goedmoedige hond - een Berner sennen - mee. Het makke beest doet altijd precies wat ik wil. Hij ligt graag braaf aan mijn voeten. Maar voor de zekerheid bond ik zijn halsband aan de pilaar met die vissenkom. Het werkte. Ik zag onder de vertelling op de gezichten van de kinderen de

spanning oplopen. En ik waande me even een succesvolle verteller. Tot een kind uitriep: Pas op! Ik keek op en ik zag de pilaar van de vissenkom heus wankelen. Mijn trouwe hond had op aanhoudend aangeven van een paar vooraan zittende kinderen de lijn angstig strak getrokken...

Ik zeg het eerlijk. Ik ben allergisch voor kinderkerst. Wellicht heb ik eens in mijn kindertijd een trauma opgelopen. Als koorknaapje moest ik een keer solo zingen. Ik vergat halverwege de tekst en ik zag dat de zaal wilde lachen. Boven mijn witte bloesje glom mijn hoofd als een rode kerstbal. En ik herinner me meerdere drama's. Ook frustraties. Over het boek dat je kreeg. Of je had het boek al eens gelezen, of je vond dat je te laag was ingeschaald. Toen ik kind af was, was ik ook mooi van het kinderkerstfeest af. Maar als voorganger van de gemeente word je weer geacht om erbij te zijn. En ik moet het helemaal uitzitten, want aan mij is gevraagd om ten slotte het dankgebed uit te spreken.

In een grote gemeente die ik eens mocht dienen, was het de gewoonte om met kerst op beide feestdagen naar de kerk te gaan. Twee diensten op de eerste kerstdag en op de tweede feestdag nóg een dienst. Dat kon voor een dominee betekenen dat hij ten minste vijf keer moest opkomen. Het begon immers met een kooruitvoering op kerstavond. En of dan onze dominee een korte overdenking kon verzorgen. Vervolgens de reeds genoemde drie diensten. En op de middag

van tweede kerstdag was er dus nog een... kinderkerstfeest. Maar, de tijden lijken te veranderen. Ik dien nu een gemeente waar heel de tweede kerstdag is vrijgehouden. En omdat dit jaar de eerste kerstdag op maandag valt, wordt er op die dag slechts één dienst gehouden. Ik dacht zelfs even ditmaal geheel vrij te zijn toen iemand voorstelde om de musical in de dienst, of zelfs in plaats van de dienst te houden. Want - zo werd gezegd - met kerst spreken we toch niet van echte diensten, maar van vieringen. Nou, en kan dan ditmaal deze musical niet een stemmige viering van het kerstfeest zijn? De kerkenraad was hiertegen.

Toen ik nadien voor mezelf de tekst van de musical doornam, had ik bijna spijt van mijn tegenstem. Ik kwam namelijk in deze musicale viering een heuse boodschap tegen. Voorspelbaar natuurlijk, gelet op de jongen wiens moeder een hekel heeft aan kerstballen. Het slotkoor van de kinderen luidt: 'We zingen het nog een keer, bij het kerstfeest gaat het om de Heer.' Deze kinderen hebben het begrepen, dacht ik. En zij vieren dus een kerkelijke afspraak: *De kerkenraad zal op de Kerstdag (de Goede Vrijdag, de Paasdag, de Hemelvaartsdag en de Pinksterdag) de gemeente samenroepen tot openbare erediensten, waarin de heilsfeiten, die de gemeente op deze dagen bijzonder herdenkt, worden verkondigd* (art. 68 KO). Ik hoop van harte dat deze kinderen van hun kerstfeest geen traumatische ervaring overhouden.

G. Zomer

De 'joodse' Rembrandt

BIJ DE TENTOONSTELLING IN AMSTERDAM¹

Wijd verbreid is het beeld van de joodse Rembrandt. Dat lijkt niet verwonderlijk. Hij vestigde zich immers in de Jodenbreestraat, waar hij allicht z'n joodse modellen aantrof. Zijn buurman was een joodse koopman, Daniel Pinto, en een rabbijn, Menasse ben Israël, vroeg hem etsen te maken voor zijn mystieke boek.² Naast de vele sjofele of chic geklede Joden is het *Joodse Bruidje* wereldberoemd. Bovendien schiep Rembrandt de beeltenis van een aantal rabbijnen. Deze laatsten zullen hem geholpen hebben met de correcte weergave van de vele Hebreeuwse letters in zijn composities. Daarom lijkt de conclusie gewettigd dat Rembrandt een bijzondere band had met het joodse volk.

Deze conclusie zou juist zijn, als de gegevens juist waren. Maar voor het merendeel deugen ze niet. Onder kunsthistorici begint dit door te dringen, maar onder het publiek leeft nog steeds de mythe van de joodse Rembrandt. Daarom wijdt het *Joods Historisch Museum* in Amsterdam hier een speciale tentoonstelling aan. Het doel is voor goed met deze mythe af te rekenen. Volgens het boekje dat dienst doet als catalogus bij de tentoonstelling,³ blijft er niet veel van de feiten overeind.

Enkele feiten

Laten we de zojuist vermelde gegevens eens stuk voor stuk op hun feitelijkheid toetsen.

1. Rembrandt vestigde zich niet in een exclusief joodse buurt, maar in een kunstenaarswijk met veel kooplui, waaronder joodse. Hier woonde zijn leermeester Pieter Lastman en hier was ook het bedrijf gevestigd van Hendrick Uylenburgh, de kunsthandelaar die hem in z'n eerste Amsterdamse tijd aan opdrachten hielp. De straat heette toen nog niet Jodenbreestraat, maar Sint Anthonisbreestraat.

Afb. 1: Rembrandt, ets. *Portret van een onbekende man (Menasse ben Israël?)*

2. Rembrandts buurman was weliswaar een Jood, maar van vriendschap is niets bekend. Wel van fikse onenigheid over het opvijzelen van een gemeenschappelijke muur.

3. De vier etsen voor Menasse ben Israël zijn een feit, maar Rembrandt moest ze zo vaak verbeteren, dat daar geen enkele affiniteit uit af te leiden valt voor dit soort joodse mystiek. Integendeel, later werden Rembrandts illustraties door andere vervangen.

4. Rembrandts Hebreeuwse letters zijn vaak zo correct, dat het voor de hand ligt te veronderstellen dat hij van joodse zijde geadviseerd werd. Maar bewezen is dit niet. Vergeten werd doorgaans, dat protestantse theologen even goed grondig studie van deze taal maakten. En niet alleen zij. Van de man die Rembrandt 'ontdekte', de gereformeerde Constantijn Huygens, is bekend dat hij behulpzaam was met de juiste schrijfwijze van een Hebreeuwse tekst. Er waren dus genoeg niet-Joden bij wie Rembrandt voor advies terecht kon.

5. Van het *Joodse bruidje* is het merk-

waardige dat ze - althans in de titel - haar joodse bruidegom mist. Mogelijk gaat het om een rollenportret waarbij een Hollands stel zich laat uitbeelden in de rol van Isaak en Rebekka. Of het betreft inderdaad een *Isaak en Rebekka*, eventueel zonder dat er joodse modellen voor geposeerd hebben. In beide gevallen gaat de aandacht primair uit naar het bijzondere echtpaar als *bijbels* en niet specifiek als *joods* gegeven.

6. Gaat het om dit laatste, dan blijven van Rembrandts joodse personages losweg alleen de categorie 'sjofel of chic geklede typen' en 'rabbijnen' over. Maar hier valt de grootste klap. De meeste werken in deze categorieën worden vandaag niet meer aan Rembrandt toegeschreven. Het ene is niet eigenhandig, maar 'uit het atelier' (dus van een leerling). Het andere is 'uit de school van Rembrandt' of uit de nog wijdere 'artistieke omgeving'. Daarnaast ontwaart men nog 'kopieën'. Ten slotte hebben de deskundigen 'navolgers' leren onderscheiden, die vaak in een latere tijd - uit bewondering voor Rembrandt - op een rembrandtiek manier schilderden. Onder hen bevinden zich kunstenaars die zelf Jood zijn, zoals Jozef Israëls, maar ook veel anderen die geïnspireerd werden door de negentiende-eeuwse aandacht voor de *historische* Jezus.⁴

Ontstaan van de mythe

Voordat ik op de vraag inga of we nog wel iets joods bij Rembrandt overhouden, is het goed te bedenken dat de meeste misverstanden - niet alle - ontstonden bij kunsthandelaars van ná Rembrandts tijd. In de negentiende en twintigste eeuw voegden zich daar de mensen van een nieuw vak bij, de kunsthistorici. Onder hen waren joodse kenners van de eerste rang, zoals Erwin Panofsky. Ook het populariseren van de joodse Rembrandt lijkt voor een groot deel het werk te zijn geweest van joodse tijdschriften. Na de Holocaust werd de mythe algemeen met extra genegenheid

Rondblik

Willem L. Meijer

verbreid. De schrijvers van het boekje bij de tentoonstelling uiten zich zeer kritisch in de richting van het joodse aandeel in deze scheve beeldvorming.

Menasse en Spinoza

Een van de belangrijkste pijlers onder de mythe van de joodse Rembrandt is de duiding van Rembrandts ets uit 1636 (afb. 1). Deze prent gold altijd als een portret van Menasse ben Israël. En mee op grond hiervan spreekt Christian Tümpel van een dertigjarige vriendschap tussen Rembrandt en Menasse.⁵ Hebben de samenstellers van dit boekje gelijk, dan is de man op deze ets een onbekende, en valt deze pijler weg. Ook van de speciale band die Rembrandt met de grote filosoof Spinoza gehad zou hebben, blijft op deze tentoonstelling weinig heel.

Enkele vragen

Afgezien van deze kwestie blijven na lezing van dit boekje een paar vragen hangen, waarvan ik er twee noem.

De eerste betreft Jezus' joodse uiterlijk bij Rembrandt. Natuurlijk laat zich niet bewijzen dat Rembrandt joodse modellen gebruikte, maar onmiskenbaar is hij de eerste die aan het traditionele⁶ uiterlijk van Jezus met nadruk joodse trekken verleent. Ook als men liever van oriëntaalse (of Semitische) trekken spreekt, is het duidelijk dat deze voordracht symbool staat voor een joods uiterlijk (afb. 3).

De tweede vraag gaat over het commentaar bij een vers van Hendrick Waterloo, een vriend van Rembrandt. Waterloo schreef bij de *Honderd guldenprent* vier gedichtjes, waarvan het derde in het boekje als anti-joods wordt bestempeld.⁷ Het luidt, in iets aangepaste spelling:

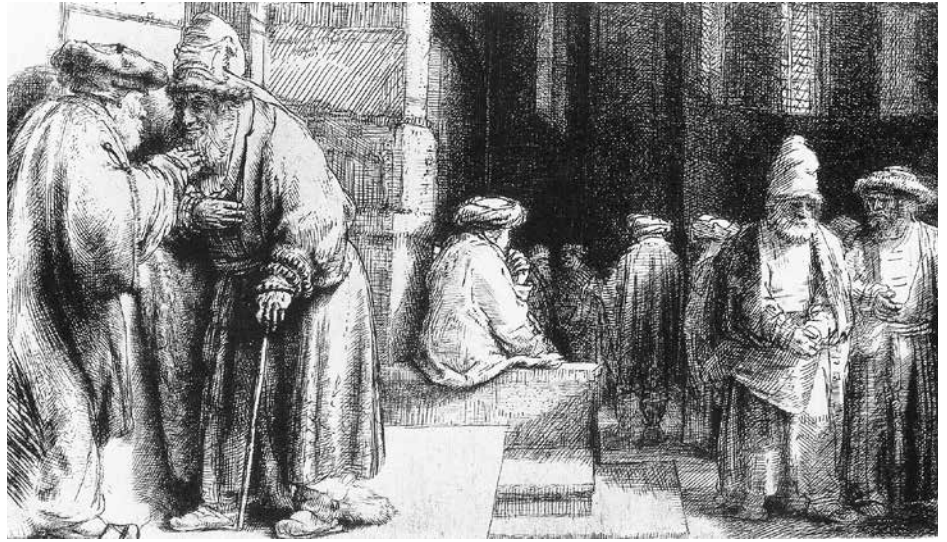
Deze Messias deed wel duizend wonderheden

Uit goedheid, zonder wraak, tot nut en heil der Joën.

Maar ach! zij kruisten, ach! die Siloa, Gods zoon.

Dus blijft zijn bloed op hen, en zijn wij nu zijn leden.

Wat is het pijnpunt? Dat de dichter die Rembrandt vertolkt, niet de Joden maar de christenen aanmerkt als Gods volk.⁸ Nu moet gezegd, dat we bij Wa-

Afb. 2: Rembrandt, ets. *Wat zien we? Joden in de synagoge? Farizeeën in de tempel? Zijn het wel Joden? Wat is er joods aan dit gebouw? Is het wel een interieur? Waarom zit die man met z'n tulband daar zo geïsoleerd en zo centraal? Op dit soort vragen is nog geen bevredigend antwoord gevonden.*

terloos niet horen wat bij Revius zo sterk doorklinkt: het zijn weliswaar de Joden die Jezus kruisigden, maar dit gebeurde vanwege ónze zonden.⁹ Aan de andere kant valt moeilijk te ontkennen dat Jezus juist van joodse zijde is miskend en uiteindelijk verworpen.

Rembrandt staat in een beeldtraditie die deze oppositie al bij een thema als *De predikende Johannes de Doper* meedenkt. Bij het optreden van de heraut wordt al zichtbaar gemaakt dat de leiders van Jezus' eigen volk tegen hem samenzweren. In zijn eigen versie van dit thema scherpt Rembrandt deze tegenstand aan. Op de voorgrond, onder een zuil (die naar samenwerking met het Romeinse gezag verwijst), plaatst hij een drietal Farizeeën. Dit joodse verzet tegen Jezus als de Messias¹⁰ - deze anti-christelijke houding - gaat vooraf aan wat de catalogus als anti-joods bestempelt. Maar wat betekent anti-joods? Er staan inderdaad twee religies tegenover elkaar. Maar houdt dit in dat Rembrandt iets tegen zijn joodse medemens zou hebben? Doordat de samenstellers van het boekje hier geen onderscheid maken, kan het beeld ontstaan van een Rembrandt die categorisch tegen Joden is. Zijn werk weerspreekt dit. Als hij Abraham en de andere aartsvaders uitbeeldt, gaat het - met of zonder joodse trekken - toch ook om Joden? Rembrandt beeldt hen met veel empathie uit, en wel in een voorbeeldfunctie voor ieder die hun geloof navolgt, Jood of niet-Jood.

Balans

De winst van deze tentoonstelling is, dat we niet langer de fout maken in elke man met een keppeltje een Jood te zien. Ook anderen droegen destijds soortgelijke hoofddeksels. Vandaag geldt dat overigens nog steeds, bijvoorbeeld voor de paus.

Maar soms lijkt het begeleidende boekje elke associatie met 'het joodse' uit ons beeld van Rembrandt te willen verwijderen. Dan gaat het betoog een stap te ver. Er blijft in Rembrandts oeuvre een bijzondere band met het joodse volk en zijn geschiedenis. Christenen en Joden hebben nu eenmaal veel gemeen. Laat het beeld van de joodse Rembrandt bijgesteld moeten worden, de Hollandse meester confronteert ons met een joodse Messias.

Noten:

¹ De gelijknamige tentoonstelling in het Joods Historisch Museum, Nieuwe Amstelstraat 1, Amsterdam, loopt nog tot 7 februari 2007.

² *Piedra Gloriosa o de la estatua de Nebuchadnesar* (1655). De vier prenten van Rembrandt zijn van 1654.

³ Mirjam Alexander-Knotter, Jasper Hillegers, Edward van Voolen, *De 'joodse' Rembrandt. De mythe ontrafeld*, Zwolle/Amsterdam 2006. De teksten in het boekje zijn in telegramstijl gesteld en het systeem van verwijzingen kent geen voetnoten. Dat maakt het terugzoeken van de vindplaatsen tot een lastige opgave.

⁴ Hier signaleren we bijvoorbeeld invloed van auteurs als Strauss, *Das Leben Jesu, kritisch bearbeitet* (1835) en Ernest Renan, *Vie de Jésus* (1863).

⁵ Christian Tümpel, m.m.v. Astrid Tümpel, *Rembrandt*, Amsterdam 1986, p. 141-147.

⁶ Het boekje doet alsof Rembrandt zich slechts houdt aan de traditie die teruggaat op de bekende Lentulusbrief, maar Rembrandt gaat met de invulling van zijn uitbeelding 'naer 't leven' verder dan zijn voorgangers. Het nieuwe laat zich niet herleiden tot Lentulus.

⁷ Hier volgt het boekje Gary Schwarz op de voet: *De grote Rembrandt*. Zwolle 2006, p. 325-329.

⁸ Op de achtergrond staat natuurlijk de kwestie van de zogeheten vervangingstheologie, waarover drs. H. de Jong een instructief stuk schreef in het *Nederlands Dagblad* (*Katern* 10-11-2006, p. 4).

⁹ In Revius' bekende gedicht *Hy droech onse smerten* ('t En zijn de Joden niet, heer Jesu, die u cruysten ...'), dat eveneens met Rembrandt in verband wordt gebracht, o.a. met zijn *Kruisoprichting*.

¹⁰ Het boekje formuleert soms wat vreemd. Zo wordt gesteld dat de Farizeeën in Waterloos' gedicht het 'geloof' van Christus kleineren (p. 42). Klinkt hier de opvatting in door dat Jezus iemand is die in zichzelf gelooft? De zaak is echter niet dat Hij iets zou geloven. Hij presenteert Zich als de beloofde Messias en vraagt geloof van zijn gehoor.

¹¹ Bij deze en andere portretstudies voor een Christustype merkt Albert Blankert op, dat men de laatste tijd aan de authenticiteit twijfelt (vandaar het vraagteken achter Rembrandts naam), maar dat niet één van deze studies 'met enige plausibiliteit aan welke leerling dan ook kan worden toegeschreven'. *Catalogus Jezus in de Gouden Eeuw*, Rotterdam 2000, p. 26.

Afb. 3: Rembrandt (?), *Studie voor een Christusportret 'naer 't leven'*. Museum Bredius, Den Haag¹¹

Het ontzaglijke wonder van mijn bestaan

Er is een oud raadseltje. Een beetje gewaagd misschien, maar ik heb het nodig om uw aandacht te spitsen op een belangrijke vraag. Als er tien schaarsgeklede mannen op een rij zouden staan en Adam stond daartussen, zou u hem dan kunnen aanwijzen? Voordat u komt met allerlei ongewenste gissingen, zal ik het antwoord maar geven. Adam zou de enige zijn zonder navel, want hij is niet geboren.

Toegegeven: dit is een wat eigenaardige opening van het nieuwe schooljaar. Maar waar ik naartoe wil, is de vraag: is

het omgekeerde ook waar? Heeft God alleen Adam en Eva geschapen, en zijn na hen alle mensen verwekt, of ontstaan, of hoe u het ook maar wilt noemen? Niet buiten Gods almacht om uiteraard, maar toch: ontstaan. Als gevolg van een beslissing of slordigheidje van mensen. En niet, zoals Adam en Eva: geschapen. Er zijn theologen die zichzelf zeker tot de orthodoxe christenen reke-

nen en toch deze gedachte aanhangen. Tegelijk ligt het diep ingeslepen in het moderne taalgebruik: een stel maakt een baby en neemt een kind.

Dit is niet slechts een kwestie voor mensen die graag in discussie gaan. Het heeft vergaande consequenties voor mijn kijk op kinderen en hun unieke persoonlijkheid. Is ons kind door God geschapen?

Rondblik

J. Veenstra

De schok was groot

Als we kiezen voor de stelling dat na het paradijs kinderen niet meer door

God worden geschapen, zijn meteen een heleboel problemen opgelost. Denken we. Een kind geboren uit een verkrachting? Mensenwerk, de goede God staat daarbuiten. Een gehandicapt kind? Genen die ontspoord zijn, of slecht uitgeteste medicijnen. Opnieuw staat God, die wij graag voor onschendbaar houden, erbuiten.

Ik kan mij die gedachtegang heel goed voorstellen. Ik weet nog hoe ik als jonge vent - wij hadden pas verkering - op bezoek ging bij een nichtje in mijn schoonfamilie. Dat meisje was zwaar gehandicapt: geboren met een open ruggetje en een waterhoofd. Ze werd verzorgd in een rooms-katholieke inrichting in Drachten. Hoewel ik dacht goed voorbereid te zijn, was de schok groot. Zo'n misvormd lichaam. En tegelijk zo'n opgewekt karakter. Direct al die eerste keer plaagde ze mij ermee dat ik verliefd was en dat ze dat kon zien. In een bed dicht bij het hare lag een kindje van misschien een jaar of vier. Inwit, roerloos, de uitdrukkingsloze oogjes star gericht op het plafond. Verderop lag een hoopje mens onafgebroken te schreeuwen en te bonken in een kooi. Nonnen in witte habijten bewogen zich als engelen tussen de bedjes door en voerden vriendelijke gesprekken met kinderen die nergens op reageerden.

Dagenlang kon ik de beelden niet kwijtraken. Verbijsterd bleef ik steken in mijn vragen over de zin en het doel van zo'n bestaan. Hoe kon God toch zulke kinderen geboren laten worden. Door Hem geschapen? Of toch maar: ontstaan?

Mooi bedacht, maar waar is je troost?

Elke verstandelijke redenering loopt hierop stuk. Er is geen dogma dat je aan een verklaring helpt. Ik geloof in een God die almachtig is; in een God, die niet achter de feiten aanloopt, maar een eeuwig plan heeft met het leven van zijn kinderen. De Prediker zegt: als ik let op wat er onder de zon gebeurt, dan lijkt het of tijd en toeval alle mensen treft. Maar intussen weet ik, dat alles wat God doet, eeuwig is. Ook Job komt na zijn opstandige vragen tot de erkenning: ik weet dat niets buiten Gods macht ligt, en dat niets voor God onuitvoerbaar is.

Gods almacht en wijsheid staan aan het begin van elk mensenleven, hoe ge-

broken dat ook mag zijn. We komen nergens, als we met mooie zinnen Gods eeuwige ondoorgroendelijke plannen begrijpelijk willen maken. Als bij je kind iets of heel veel niet in orde is, kan men vroom tegen je zeggen: 'Niet alles komt uit Gods hand, maar alles ligt wel in zijn hand.' Of: 'Het is niet Gods wil, maar het is wel Gods weg.' Mooi bedacht, maar waar is je troost? Is je kind door God geschapen, of heeft Hij alleen maar op afstand toegekeken? Dat is dan nog steeds een onbeantwoorde vraag.

In die psalm komt heel jouw leven in Gods handen terecht

Met opzet heb ik Psalm 139 met u gelezen. Niet omdat die psalm elke vraag beantwoordt, maar je vragen wel

tot rust brengt. Het is een psalm van David. Van de man die ooit een vrouw dwong hem ter wille te zijn en een kind verwekte dwars tegen Gods geboden in. En daarna zeven dagen op de knieën lag, omdat God het jongetje opeiste en hij het niet kon missen. Deze man - en dat is toch wel heel opvallend - schreef een lofzang op de God die aan het begin staat van elk mensenleven, ondanks de puinhoop eromheen. In deze psalm kom je helemaal in Gods handen terecht: van vóór je begon te leven tot over de dood heen. Kijkt u nog maar eens met me mee.

Het gaat in Psalm 139 heel sterk over waar je vandaan komt. We lezen over het prille stadium van het embryo: 'Uw ogen zagen mijn vormeloos begin' (vs. 16). 'U was het die mijn nieren vormde, die mij weefde in de buik van mijn moeder' (vs. 13). Het ongeboren leven ligt veilig opgeborgen, omsloten

Psalm 139

Voor de koorleider. Van David. Een psalm. Genève 1551

Ik loof het *wonderbaar* beleid
waarmee *U* mij hebt toebereid.
Mijn hart en *nieren* zijn uw werk,
ja, *alles* van mij draagt *uw* merk.
U hebt het *leven* mij gegeven,
mij in de *moederschoot* geweven.

Uw eigen *hand* heeft mij gebouwd
daar *waar* geen mens het ooit aanschouwt.
Uw oog nam *mijn* gebeente waar,
mijn *aanvang* was U openbaar.
Zelfs had U *reeds* voor ik ging leven,
mijn dagen in *uw* boek geschreven.

De berijming van enkele hoogtepunten in Psalm 139 (Gereformeerd Kerkboek)

door vruchtwater en door het moederlichaam. De moeder voelt haar kind bewegen en legt ontroerd de hand op haar buik. Vers 5 zet God ineens in de rol van de aanstaande moeder: 'U omsluit mij, van achter en van voren, u legt uw hand op mij.'

God wordt er niet door overvallen, als een mensenpaar een kind verwekt. Zelfs niet als dit gebeurt onder dramatische omstandigheden. De zeven levensdagen van het kind van David en Batsaba stonden al lang in Gods boek (vs. 16). Want al voor de grondlegging van de wereld heeft God zijn kinderen in liefde uitgekozen, zegt Paulus. Ik kende je al, zegt God tegen Jeremia, voordat ik je vormde in de moederschoot.

Ik loof God om het ontzaglijke wonder van mijn bestaan. En daarbij gaat het niet alleen om het lichaam, maar evengoed om mijn unieke persoonlijkheid. Immers, samen maken ze mij tot de mens die ik ben en die door God wordt gekend en bemind.

Ooit liep een aardig buurjongetje wel eens bij ons binnen. Onder het spelen zei hij zomaar ineens: 'Ik ben een ongelukje.' Terwijl onze kinderen verbaasd zijn gezicht afspeurden naar letsel, voegde hij er verklarend aan toe: 'Echt. Het was niet de bedoeling. Zegt mijn papa.'

Dit is nou precies wat jouw hemelse Vader nooit tegen jou zou zeggen: een ongelukje, niet de bedoeling... Ziekten en zonden trekken een verwoestend spoor door het leven. Maar je bent niet overgeleverd aan noodlot en willekeur. Gods plan met jouw leven gaat door ondanks alles wat stuk is. Of zelfs: in alles wat stuk is.

Leren van de nonnen

Er valt beslist iets te leren van de nonnen die ik ooit bezig zag in de inrichting voor zwaar gehandicapte kinderen. Elk geschonden kind werd door hen gekoesterd en aangesproken alsof het een Bekende Nederlander was.

Hoe gaan wij ermee om, als er van alles mis is met het lichaam, het verstand of de persoonlijkheid van een kind? Door de botte manier waarop wij dat soms onder woorden brengen, raken we zomaar het zicht kwijt op de unieke waarde van elk mens zonder onderscheid. Een klasgenoot met een motorische blokkade heet in de gymles al gauw een spast. Om mij heen hoor ik om de haverklap spreken van een autist, een

ADHD'er, een PDD-nosser, en vul maar aan. Alsof de persoonlijkheid van het kind opgaat in zijn stoornis. Je waarde reikt niet verder dan je beperkingen. Hoe onrechtvaardig, naar het kind toe en ook naar zijn Schepper!

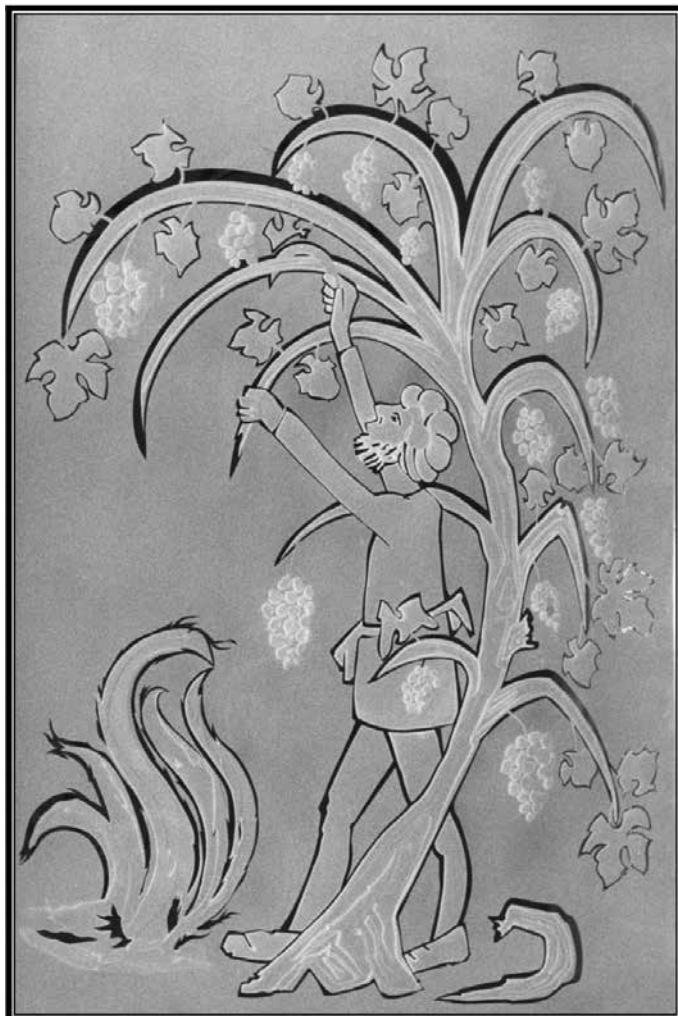
Laten we eens kijken naar onszelf zoals we hier bij elkaar zitten. Toch ook één grote verzameling mankementen? Misschien hebt u een IQ van 130, en tegelijk nul komma nul aan sociale vaardigheden. Mogelijk bent u een technicus van het hoogste niveau, maar met een inlevingsvermogen waar uw huwelijk aan te gronde gaat. We komen geen van allen uit Gods scheppende hand, als een handicap de reden is om ter discussie te stellen of God wel mijn Schepper kan zijn. We zijn in deze gebroken wereld immers allemaal mensen met dit en zonder dat.

Natuurlijk is het moeilijk voor ouders om te accepteren wanneer hun kind een opvallende leer- of persoonlijkheidsstoornis heeft. Maar het blijft altijd gaan om een uniek persoon, die een probleem heeft, en niet een probleem is.

Koosje en Lineke

Het kan zelfs - ik zeg het met schroom - een zegen zijn als God een kind met een probleem aan jouw gezin toevertrouwt. Een moeder zei eens: 'Onze Koosje met zijn downsyndroom heeft in ons gezin meer liefde en saamhorigheid gebracht dan de beide vwo'ers die hier rondlopen.'

Niemand van ons ontkomt in dit ontworichte leven aan tegenslag. En als dit wel zo mocht zijn, zou je je misschien kunnen afvragen of God het dan goed met je voorheeft. Dit trof me, toen ik las van een paar grootouders. Rijke mensen, altijd een bloeiend bedrijf gehad, kinderen hoog op de maatschappelijke ladder, intelligente kleinkinderen - behalve kleindochter Lineke. Die zat op de ZMLK. Lineke hield ontzettend veel van dieren, maar niet zo erg van opa en oma. Opa en oma woonden maar een paar straten verderop, maar Lineke kwam er niet vaak. Lineke had een supergevoelige antenne voor wie echt van haar hield en

Op één plaats aan de wijnstok ziet u een kleine geknakte rank...

wie niet. Opa en oma hadden haar eens weggestuurd, toen er onverwacht voorname kennissen op de stoep stonden. Dat was wel diplomatiek gebeurd, maar Lineke was hoogbegaafd op het gebied van aanvoelen - en daarin waren opa en oma juist zwakbegaafd.

Opa en oma hadden heel hun leven nog nooit echt tegenslag gehad, las ik. Misschien was dat juist wel hun tegenslag. Het is goed jezelf af te vragen: zou dat ook in mijn leven zo kunnen zijn, dat het mijn tegenslag is dat ik nooit tegenslag heb gehad? Een rimpelloos leven is nog geen zegen, een beproefd leven misschien juist wel. Ook als het gaat om het kind dat God weefde in uw moederschoot. Gods waardeschaal is vaak verbluffend anders dan de menselijke maat.

Delen

Als we samen, als ouders en leerkrachten, zo naar onze kinderen kijken, brengt ons dat misschien ook dichterbij elkaar. Ooit verliet het laatste kind van een rijtje van vier onze school. Alle vier hadden ze, jaar in jaar uit, RT-hulp nodig gehad. Bij het afscheid van de laatste zei de vader: 't Zal wel een hele opluchting zijn voor jullie. De school heeft wat te stellen gehad met die kinderen van ons!' In zo'n uitspraak missen we alle

gezamenlijkheid.

Bovendien is het ook wel eens andersom. Het is misschien goed één voorval uit de personeelskamer te vertellen. Ik leidde een moeizaam gesprek: tussen de ouders van een zorgleerling, de orthopedagoog, de IB'er, en de groepsleerkracht die ontzettend veel in het kind had geïnvesteerd. De juf deed haar uiterste best om duidelijk te maken dat zij het kind nog best een poos goed kon helpen. Maar de conclusie was toch: verwijzing naar het speciaal onderwijs is beter. Toen iedereen weg was en ik terugkwam in de personeelskamer, vond ik de juf driftig huilend boven de afwas, haar verdriet afreagerend op het broze vaatwerk. 't Is inderdaad beter,' zei ze toen ze weer zichzelf was, 'maar ik zal hem zo missen!' Dit is het toch wat wij graag willen, broeders en zusters: elkaars emoties delen als wij tegen de onvolkomenheid van dit leven aanlopen.

In het raam aan het eind van de gang is de gelijkenis van de Ware Wijnstok uitgebeeld. Blijft u er nog maar eens voor staan. Op één plaats aan de wijnstok ziet u een kleine geknakte rank. 'Hiermee wil ik aangeven dat ook het gebroken leven bij Jezus hoort en daarom een plaats verdient op deze school,' zei christen-kunstenaar Esenkbrink. Eigenlijk moet je het even stil op je laten inwerken dat dit geknakte

rankje evengoed vrucht draagt als de weelderige loten die op het snoeimes van de wijnbouwer wachten.

Zullen we de moeiten maar zoveel mogelijk delen, broeders en zusters? En ook onze visie op het kind? Want daar zijn we nu toch wel uit. Elk uniek borduursel van onze Schepper, wat het ook heeft aan onvolkomenheden en bijzonderheden, mag Psalm 139 aanheffen:

*Ik loof u voor het ontzaglijke wonder van mijn bestaan,
wonderbaarlijk is wat u gemaakt hebt.
Ik weet het, tot in het diepst van mijn ziel. (vs. 14)*

Noot:

* Openingswoord ouderavond gbs De Rank Emmen, 6 september 2006.

Voorbeeld van Lineke uit: Annie Verdelman, Een zachte koelte (Elisabethbode, Ruurlo 1992), p. 25.

Aangehaalde bijbelgedeelten: Psalm 139; Prediker 3:14 en 9:11; Job 42:2; 2 Samuël 12:15v; Efeziërs 1:4; Jeremia 1:5 (lees deze tekst ook eens in de Statenvertaling of de NBG-vertaling van 1951).

Wie zorgt er voor de predikant?

Bovenstaande titel zou de suggestie in zich kunnen hebben dat hieronder een klaagzang gaat volgen over de gebrekkige zorg voor de predikanten. Dit is zeker niet mijn bedoeling. Al leert tegelijkertijd de werkelijkheid, dat er toch nog het nodige mis gaat. Er is nog altijd een relatief groot percentage predikanten in onze kerken in de ziektewet. Opgebrand en soms ook helemaal vastgelopen. Verder hebben we in de afgelopen tien jaar diverse losmakingen gehad en zijn er predikanten geweest die zelf verzocht hebben om het ambt te mogen neer-

leggen. Tegelijk zijn er veel goede maatregelen genomen om problemen te voorkomen of in een eerder stadium aan te pakken.

De predikant

Wie is er nu verantwoordelijk voor het goed functioneren van de predikant?

Gemeentebreed

A. van Groos

In mijn optiek draagt de predikant daar zelf de eerste verantwoordelijkheid voor. Hij zal om te beginnen moeten zorgen voor een goede geestelijke band met zijn Zender. Hij is door God geroepen tot zijn ambt. Verliest een predikant de band met zijn Heer, dan is het gevaar groot dat hij een *ongeleid* projectiel wordt. De predikant mag weten dat hij zijn werk niet uit eigen kracht hoeft te doen. Paulus schrijft aan Timoteüs: 'God heeft ons niet gegeven een geest van lafhartigheid, maar van kracht, liefde en bezonnenheid.' Kracht, liefde en bezonnenheid geeft de Geest van Christus aan zijn dienaren. Maar de

predikant zal de Here daar ook telkens om moeten vragen. Zo mag de predikant, maar dit geldt natuurlijk ook voor andere ambtsdragers, weten dat de Here voor hem zorgt.

Deze zorg van de Here komt via allerlei wegen tot de predikant. Het aantal middelen dat de Here daarbij geeft, is in de afgelopen jaren flink uitgebreid. Supervisie en intervisie zijn steeds meer een gewoon goed geworden onder predikanten. Naar mijn stellige overtuiging hoort het bij een goed predikantschap dat je langs de weg van supervisie of intervisie over je schouder laat meekijken. Overigens is supervisie en intervisie voor mij niet in de eerste plaats een controle-middel, maar vooral een plaats waar je met behulp van andere mensen nadenkt over je functioneren als predikant en als mens. Achteraf zou ik willen dat ik gelijk na mijn bevestiging in 1995 hiermee begonnen was. In het ambt kom ik mezelf telkens weer tegen. Onderliggende angsten kunnen je blik op de werkelijkheid danig vertroebelen, waardoor je niet adequaat op bepaalde situaties reageert. In het catechisatielokaal, de kerkenraad, in het midden van de gemeente, maar ook op andere plekken kun je je bedreigd voelen in je bestaan. Voor je het weet ga je vanuit je angsten reageren, waardoor de situatie eerder verslechtert dan verbetert. Een predikant die zichzelf heeft leren kennen, herkent de signalen die zijn lichaam uitzendt als hij zich bedreigd voelt. Dit kan je ervoor bewaren de kerkenraad of gemeente als een vijand te gaan zien, die je leegzuigt of je in je bestaan bedreigt.

In het geloof dat de Here langs de weg van middelen werkt, worden broeders die predikant willen worden, naar de Theologische Universiteit gestuurd om zich daar te bekwamen voor hun latere werk. Eenmaal afgestudeerd heb je als predikant de taak om door middel van studie je verder te bekwamen voor je werk. Ook daarvoor biedt de Theologische Universiteit in Kampen diverse mogelijkheden.

De plaatselijke kerken

De kerken hebben er groot belang bij dat er dienaren van het Woord zijn. Uit hoofde van die verantwoordelijkheid hebben we onze eigen Theologische Universiteit opgericht en wordt deze school geregeld in de zondagse gebeden

aan de zorg van de Here opgedragen. De kerken weten zich ook verplicht tot zorg voor de predikanten. De verplichting tot deze zorg is vastgelegd in diverse artikelen van de Kerkorde (art. 11, 13 e.a.). Verder hebben kerken de zorg die ze geven, verder uitgewerkt in de beroepsbrief die een predikant of kandidaat ontvangt. Er zijn landelijk afspraken gemaakt over de traktementen, vakanties en vrije zondagen. In materieel opzicht wordt er in veel gevallen goed voor de predikanten gezorgd. Al wil dit niet zeggen dat er in specifieke gevallen geen grote geldzorgen zijn. Daarvoor is de laatste jaren meer aandacht gekomen.

Waar in materieel opzicht vaak goed voor de predikanten wordt gezorgd, zou er op het immateriële vlak hier en daar nog wel wat verbeterd kunnen worden. Uit contact met collega's blijkt dat er vaak schroom is om gunsten te vragen aan de kerkenraad. Een gunst zoals een extra vrije zondag vanwege een gebeurtenis in de familie of daarbuiten waar je graag bij wilt zijn. Als de kerkenraad je verzoek afwijst, dan voel je je een beetje als een klein kind. Maar vaak heb je zelf al vele redenen bedacht om het toch maar niet te vragen. Je wilt de andere ambtsdragers niet extra belasten. Je bent nog niet zo lang geleden ziek geweest en ze hebben toen al moeten improviseren. Er zijn vaak allerlei redenen voorhanden om maar niet met je verzoek te komen.

Ik merk bij mezelf en collega's dat het moeilijk is om het te zeggen als het niet lekker gaat. Je wilt niet zeuren. De andere ambtsdragers moeten hun ambtswerk naast hun gewone werk doen. Dus doe je maar of alles goed gaat. Een gesprek met de predikantsvrouw biedt meestal meer duidelijkheid dan een gesprek met de predikant. Deze moeite kan opgelost worden door de predikant een vertrouwenscommissie/-persoon te geven die goed de vinger aan de pols houdt, zodat er eerder gesignaleerd kan worden dat het niet goed gaat met de predikant. Ook zou ervoor gekozen kunnen worden om tijdens de moderamenvergadering dit tot een apart agendapunt te maken. Niet alleen de predikant kan dan zijn verhaal doen, maar ook de andere moderamenleden kunnen dat.

Het kerkverband

Toen de Wet Arbeidsongeschiktheid Zelfstandigen werd afgeschaft, moesten de kerken een andere vorm zoeken om

hun predikanten te verzekeren. Dit werd gevonden in een commerciële verzekeraar. Deze verzekeraar doet echter meer dan uitkeringen beoordelen en verstrekken. De verzekeraar neemt over het algemeen kort na de ziekmelding contact op en kijkt actief wat er gedaan kan/moet worden om de zieke weer snel op de been te krijgen. Persoonlijk ben ik erg blij met het feit dat je nu bij ziekte actief begeleid wordt en advies kunt krijgen. Ik hoop dat mede door de activiteiten van de verzekeraar predikanten beter begeleid worden op de weg naar herstel en dat zo voorkomen kan worden dat predikanten arbeidsongeschikt worden.

De verdrietige losmakingen van de afgelopen jaren hebben er mede aan bijgedragen dat er nu deputaten Dienst en Recht zijn. Deze deputaten doen op de achtergrond onschatbaar waardevol werk. Waar een predikant en zijn gemeente in het verleden vaak steeds dieper in de problemen kwamen, bieden deze deputaten hulp om uit de problemen te komen. Verder kunnen predikanten en gemeentes bij dit deputaatschap terecht als ze uitkijken naar een nieuwe predikant en gemeente. Waar vroeger de boel vaak muurvast kwam te zitten, biedt dit deputaatschap in veel gevallen een uitweg. Een bijzonder welkom deputaatschap, dat predikanten en gemeentes veel moeiten en verdriet kan besparen.

De problemen die ontstaan in de relatie van gemeente en predikant, worden over het algemeen niet veroorzaakt door verschillen van inzicht op theologisch terrein. Vaak liggen de moeiten op het persoonlijk vlak. Juist daarom zou ik ervoor willen pleiten om in Kampen meer te doen aan persoonlijkheidsontwikkeling. In diverse vakgebieden is dit heel vanzelfsprekend. Predikanten en kerken zouden erbij gebaat zijn als predikanten zichzelf beter kenden voordat ze in de pastorie komen.

Er is in de afgelopen jaren door de kerken veel gedaan om de zorg aan predikanten te verbeteren. Daar hebben de predikanten baat bij en ook de kerken. Een goede persoonlijkheidsontwikkeling tijdens de studie in Kampen zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het goed functioneren van predikanten later. Verder zie ik mogelijkheden voor verbetering van de positie van de predikant in de gemeente door middel van een vertrouwenscommissie of gesprekken met het moderamen.

Een beeld van een boek

Was Rembrandt van Rijn echt een evangelist in beelden? Hoe verrassend is het dan dat dit genie ook in een postchristelijke tijd blijft boeien. Het Rembrandtjaar 2006 loopt ten einde. Uit al die boeken en tijdschriften die over Rembrandts leven en werk zijn verschenen, kozen we het kleine boekje van Willem L. Meijer: *Rembrandt en het Evangelie. Beeldgedichten en beeldgedachten*. Er is een cd-rom bijgevoegd over Rembrandt en de Bijbel met de prenten van Rembrandt.

Petrus en Paulus in discussie

We beginnen met de gedachten. Meijer is kunsthistoricus. Maar dan één die op meesterlijk eenvoudige wijze inzicht geeft in schilderijen van Rembrandt. Neem nu het schilderij waarop je *de apostelen Petrus en Paulus in discussie* ziet. Je ziet Petrus met zijn gedrongen figuur en brede kop met korte baard op de rug. Je ziet Paulus van voren met zijn langwerpige gelaat. Het licht valt op Paulus. Niet Petrus (met zijn primaat) domineert, maar Paulus. En het is Paulus die bij een bepaalde passage in de Bijbel de vinger legt: een leermoment. Daar valt ook het overdadige licht op. Vertelt Rembrandt ook waar het gesprek over gaat? De globe verwijst naar het wonder van het Nieuwe Testament: het heil breidt zich uit tot alle volken. Wees Paulus Petrus niet publiek terecht, toen die zich angstvallig terugtrok uit vrees voor de besnedenen (Gal. 2)? Luther en de Reformatie kozen voor christelijke vrijheid. De erepalm gaat naar Paulus, in wie ook Petrus, naar eigen zeggen, zijn meerdere erkent (2 Petr. 3:15v). Rembrandt raakt de kern van die verschuiving.

De presentatie van Jezus in de tempel

Die band met Paulus is sterk. En staat niet centraal in Paulus' onderwijs

De apostelen Petrus en Paulus in discussie (Rembrandt)

dat de Messias Jezus is? Is Hij niet de beloofde? Wordt met zijn dood niet het nieuwe verbond van kracht? Met als boodschap: niet het volbrengen van de wet, maar vertrouwen op Christus. Dat geeft spanning met Joden en met wettische christenen. Je vindt het allemaal terug in het prachtige historieschilderij *De presentatie van Jezus in de tempel* (zie afb. op de voorpagina). Rembrandt tekent de behoeftige omstandigheden van Jozef en Maria in het tweetal duiven. Die offerdieren (de wet) houdt hij in de

schaduw. Zijn aandacht gaat uit naar Simeon. De traditie vereenzelvigde Simeon met de hogepriester. Maar Rembrandt haalt ze uit elkaar. Het licht valt op Simeon, die weet wie hij in zijn armen houdt, de stralenkrans rond het hoofd van de kleine laat geen twijfel. De baan licht valt stralend op de zegenende hand van de hogepriester en op Simeon met het kind. Het volk dat in duisternis wandelt, ziet een schitterend licht. Nog steeds dwaalt het volk in het duister. Op de achtergrond in het donker gaat de oudtestamentische eredienst door 'in de schaduwen'. Maar de randfiguren van de samenleving - mensen met lege handen - naderen het licht: een gekke hoge hoed, een pet en een tulband (vreemdeling). Zalig wie nederig van hart is, voor

Boek van de maand

H.J. Boiten

hen is het koninkrijk (zie de afbeelding op de voorpagina van dit nummer).

Beeldgedachten

Misschien denk je bij die voorbeelden: leest Willem Meijer niet te veel in de schilderijen van Rembrandt? Maar Meijer laat overtuigend zien - hij is ook na te rekenen in het notenmateriaal - dat Rembrandt een uitstekende opleiding heeft genoten. Zijn leermeester Pieter Lastman uit Amsterdam leerde Rembrandt dat je pas met een *historie* begint als je grondig in je onderwerp hebt verdiept. Die vorming werpt bij de leergerige en hoogbegaafde Rembrandt rijpe vruchten af. Rembrandts roem is niet een zaak van goed schilderen, maar ook van goed nadenken. Vandaar de titel 'beeldgedachten'. En wil je meer dan het boek van Meijer, dan bevat het notenmateriaal voldoende achtergrondinformatie om je op het spoor te zetten van de grote wereld van het Rembrandt-onderzoek.

Beeldgedichten

Was Rembrandt echt een evangelist in beelden? Willem Meijer maakte als student het Rembrandtjaar 1969 (300

jaar na Rembrandts dood) mee. Als opmaat voor dat gedenkjaar verscheen het kolossale boek van Horst Gerson over de Hollandse grootmeester. En Meijer ontdekte al studierend dat Rembrandt veel dichter bij de Bijbel stond dan men had aangenomen. Hij ontdekte parels van geloofsverkondiging in beeldvorm. Meijer zelf is sedert die tijd op verschillende manieren met Rembrandt in gesprek geraakt, zo vertelde hij bij de presentatie van zijn boek. Naast zijn wetenschappelijke en populaire werk voelde hij zich gedrongen persoonlijk te reageren op werk dat hem bijzonder aansprak. Zo ontstonden gaandeweg gedichten die blijk geven van geloofsherkenning.

Het werk van Rembrandt vind je telkens op de linkerpagina, afgedrukt in een zwart kader om de nuances in de schaduwpartijen goed te laten uitkomen. Op de andere pagina staat het gedicht. Ik laat Meijer aan het woord in twee gedichten. Bij de tekening: *Twee vrouwen leren een kind lopen*:

Een mens

*Nietig en broos - maar Gods vazal -
maakt hij de reis, de adem-tocht
van 'laat hem toch hij kan het al'
tot 'laat hem maar hij kan het nog'.*

En bij de tekening: *De doop van de eunuch*: (zie afb. op p. 349)

Nieuw leven

*Een liefde die ik liefst ontloop
wil mij doen sterven in de doop,
doen opstaan in een machtig leven
dat zwak is en met smaad omgeven.
Als ik zo dood wil is er hoop.*

Het zijn gedichten geschreven in jamben. Een jambe is een versvoet die uit twee lettergrepen bestaat: een onbeklemtoonde gevolgd door een beklemtoonde. 'Een liefde die ik liefst ontloop.' De regel krijgt een sterk persoonlijke kleur. En waar het metrum even stokt (een omgekeerde jambe), vind je een sterk accent: bijvoorbeeld: 'nietig en broos!' De gedachten zijn niet vaag en de taal is niet zweverig. De gedichten ademen een zuiverheid en helderheid die past bij de thematiek van het evangelie.

Een tweeluik

Beeldgedichten en beeldgedachten vormen samen een verrassend tweeluik. Er is vaak een grote terughoudendheid om in kunstbeschuwingen te spreken over geloofszaken. Des te meer valt de vrijmoedigheid in dit boek op. Het werk van Rembrandt is voor een substantieel deel voluit christelijke kunst. Rembrandt verstond de kunst om het heil in zijn diepste betekenis zichtbaar te maken. En dichter en kunsthistoricus Willem Meijer maakte er in dit Rembrandtjaar een beeld van een boek van.

N.a.v.: Willem L. Meijer, *Rembrandt en het evangelie. Beeldgedichten en beeldgedachten*, Medema, Vaassen, 2006, ISBN 90-6353-479-5. 96 pag. Prijs € 19,95 (met cd-rom)

Twee vrouwen leren een kind lopen (Rembrandt)

Geboorte

Gods liefde op aarde neergedaald
ligt in een stal op stro te slapen.
De stille herders van de schapen
zij hebben het alom verhaald.

De ster staat boven Bethlehem.
De Koningen uit het Oosten vonden
een kind in windselen gewonden
en os en ezel zien naar hem.

Hier slaapt, der wereld toevertrouwd,
die was vóór de aanvang van de tijden,
het kind waarom Maria schreide,
waarover elk de handen vouwt.

Ida Gerhardt

Uit: *De hovenier* 1961

Een geconcentreerd kerstgedicht.
Enkele elementen uit het kerstverhaal worden genoemd.
Er is meer aan de hand dan een paar gebeurtenissen:
Gods liefde is op aarde neergedaald (Joh. 3:16).
Die was vóór de aanvang van de tijden (Joh. 1:1).
Waarover elk de handen vouwt.
Is de laatste regel een vrome wens?

De effectiviteit van gebedsgenezing

Is 'gebedsgenezing' effectief? Dat is - laat ik dat gelijk benadrukken - een andere vraag dan: 'Is het gebed effectief?' Wie de Schrift gelooft, zegt op de laatste vraag overtuigd: 'Ja.' God hoort het bidden van zijn kinderen. En horen blijft bij Hem nooit beperkt tot aanhoren. God verleent kracht aan het gebed van zijn kinderen, zo belooft Hij. Ook als zij hun gezondheidsproblemen (of die van een ander) in gebed bij Hem brengen. Tegelijk belijden ze dat de tijd en de wijze van de beloofde effectiviteit aan de HERE is. Het gelovige gebed is vertrouwelijke omgang met Vader. En geen magische rite, geen christelijke techniek, geen manipulatie van Gods kracht etc. Wie de kracht en effectiviteit zou willen onderzoeken zoals een poosje geleden in Amerika, door patiënten met vergelijkbare kwalen te observeren, maar dan onderverdeeld in wel- en niet-bidders, begint een heidens werk. Letterlijk. Het is het pogen uit te proberen van Hem die wij niet mogen verzoeken.

Maar anders is de vraag naar de effectiviteit van 'gebedsgenezing'. Daarbij wordt het gebedseffect op dusdanige wijze verbonden geacht aan degene die bidt (die dan een speciale gebedsbediening of iets dergelijks zou hebben gekregen), dat zijn of haar gebed een meerwaarde zou hebben boven het bidden van jezelf, je familie of je wijkouderling. Wat gebedsgenezing genoemd wordt, is dan dus in feite een genezingsgave.

Zulke pretenties zouden uit de feiten moeten kunnen blijken. De afgelopen zomer trok een EO-serie de aandacht, die 'Op zoek naar een wonder' heette. EO-presentator Marc Dik reisde met een groepje mensen de halve wereldbol over naar verschillende typen gebedsgenezers. Ieder van hen met een eigen chronische kwaal (van MS en seropositief-zijn tot slechtiendheid of te holle voeten). Psychisch monterde een aantal aardig op. Maar geen kwaal werd weggenomen, zo bleek aan het eind van de serie. Diverse gebedsgenezers waren ondertussen niet te beroerd geweest om in de meest stellige bewoordingen ogenblikkelijke genezing aan te zeggen onder luidruchtig gebruik van de naam van

onze Heiland. Nooit vergeet ik de gebedsgenezer die dat verklaarde tegenover het meisje met de slechte ogen. Na zijn verklaringen, waarbij voor elke kijker zichtbaar de ogen nog net zo ongecontroleerd en slechtiend in haar oogkas bleven rondtollen als tevoren, kreeg ze om de oren dat ze wel genezen was, maar haar geloof niet gebruikte (!).

In de kring van kijkers van de EO was ondertussen ook een onderzoek gedaan, zo was eerder die zomer gepubliceerd, naar de opvattingen en ervaringen met gebedsgenezing. Het onderzoek vond plaats onder negenhonderd EO-leden. Daarover is toen het nodige gepubliceerd. Maar interessant is de terugblik en evaluatie van een van de onderzoekers, die verscheen in het christelijke gereformeerde *Kerkblad voor het Noorden* van 29 september 2006 (titel: 'Onderzoek naar gebedsgenezing'). Daarin komt Joke van Saane aan het woord, die samen met Hijme Stoffels het onderzoek had verricht (dat gepubliceerd is onder de titel: *Een sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar genezing door geloof*). Nadat één en ander verteld is over het onderzoek en over het verschijnsel van de oprukkende aandacht voor gebedsgenezing buiten de traditieel daarvoor openstaande charismatische en pinksterkringen (we weten daar ook binnen onze kerken ondertussen alles van), schrijft ze:

Intussen wordt vanuit verschillende groepen geclaimd dat er wonderbaarlijke genezingen plaatsvinden. Wie op internet zoekt naar ervaringen met gebedsgenezing vindt ze gemakkelijk: genezingen van kanker, rugpijnen en andere pijnen die eindelijk verdwijnen, genezing van psychische stoornissen enz. De lijst is oneindig, het aantal artsen dat versteld staat indrukwekkend en de inspanningen die mensen doen voor deze resultaten ongekend.

Bijeenkomsten voor gebedsgenezing

Al lang voordat de EO voor het pro-

gramma Op zoek naar een wonder met een groep zieke mensen de wereld over reisde om genezing te vinden, hadden veel mensen al een hele gebedsgenezingscarrière achter de rug. Zowel binnen als buiten Nederland worden er namelijk regelmatig meer of minder massale bijeenkomsten georganiseerd waarin aan gebedsgenezing 'gedaan' wordt. In deze bijeenkomsten wordt ook uit de bijbel gelezen, maar vooral wordt er intensief gebeden. Daarnaast kenmerken bijeenkomsten voor gebedsgenezing zich door veel gezang, ontlasting van emoties en krachtige licht- en geluidseffecten. Bezoekers van deze bijeenkomsten melden regelmatig verheugd dat zij - vaak na een jarenlange martelgang langs allerlei artsen - eindelijk genezen zijn en dat hun geloof krachtig gegroeid is. Overigens zijn bijeenkomsten voor gebedsgenezing niet altijd massaal. Genezing door gebed of geloof kan ook plaatsvinden in een plaatselijke gemeente, of binnen een groep van die gemeente. Het kan zelfs gaan tussen alleen de zieke en de voorganger, bijvoorbeeld in de vorm van ziekenzalving. Welke vorm het meest recht doet aan gebedsgenezing en haar bijbelse aspecten is onderwerp van bezinning binnen veel kerkelijke gemeenten.

Een onderzoek naar gebedsgenezing

Het is een interessante vraag wat er nu eigenlijk precies gebeurt bij gebedsgenezing. Naar welke bijeenkomsten gaan mensen en wat verwachten ze daarvan? Welke ziektes worden genezen, en bij welke ziekteverschijnselen treedt er geen verbetering op? Wat is de invloed van het zoeken naar gebedsgenezing op het geloof?

De mensen bij wie het genoemde onderzoek werd uitgevoerd zijn bijna zonder uitzondering gelovig opgevoed, en zijn vrijwel allemaal orthodoxer dan gemiddeld in protestants Nederland. Dat blijkt vooral uit het letterlijk nemen van teksten uit de bijbel.

Voor dit onderwerp houdt dat in dat een zeer groot deel van deze groep op voorhand gelooft dat God mensen daadwerkelijk geneest door gebed. Men houdt daarbij overigens wel vaak een slag om de arm of dat voor alle ziektes geldt.

Wat hun persoonlijkheid betreft lijken de

mensen in het onderzoek niet van het gemiddelde af te wijken. Zij blijken een 'normale' emotionele persoonlijkheid te hebben, niet te optimistisch en niet te pessimistisch. Bijna de helft van de onderzochten zegt wel eens een gebedsgenezingsbijeenkomst te hebben bijgewoond. Velen zijn bijvoorbeeld naar de bijeenkomsten van Jan Zijlstra uit Leiderdorp geweest, maar ook andere groepen en organisaties worden genoemd. Soms worden deze bijeenkomsten uit belangstelling bezocht, vaak wordt gezocht naar genezing voor eigen ziekte. Daarbij kan het gaan om ziektes van allerlei aard, van verschillende vormen en stadia van kanker tot hartklachten, rugpijnen, allergieën, depressiviteit.

Opmerkelijk in het onderzoek is dat slechts een gering aantal mensen zegt ook daadwerkelijk genezing te hebben ontvangen. Die genezingen betreffen vrijwel zonder uitzondering ziektes als depressiviteit, burn-out, chronische vermoeidheid en allerlei rug- en hoofdpijnklachten. Van belang is het hierbij aan te tekenen dat het ontbreken van genezing meestal niet leidt tot een achteruitgang in geloof. Integendeel, de ervaring van gebed en overgave én het geloof dat God kán ingrijpen, gaf veel mensen nieuwe kracht om door te gaan, met of zonder ziekte.

Wel of geen gebedsgenezing?

Uit dit onderzoek blijkt dat gebedsgenezing niet vanzelfsprekend is. Niet iedereen die naar genezing zoekt ontvangt die ook. En niet alle ziektes waarvoor genezing wordt gezocht verdwijnen. En wordt een zieke wel genezen, dan steekt in een aantal gevallen de ziekte na verloop van tijd toch weer de kop op.

Of genezing wel of niet plaatsvindt, lijkt niets te maken te hebben met de mate van geloof in genezing. Vrijwel allen geloven in genezing, slechts een deel zoekt daadwerkelijk naar genezing en een fractie van de hele onderzochte groep ontvangt ook genezing.

Gebedsgenezing heeft wel een stimulerende werking op het geloof. Of er nu wel of niet sprake is van genezing, men ervaart Gods nabijheid en ingrijpende aanwezigheid; dat geeft vertrouwen of hoop en leidt tot een intensiever geloof.

Toch lijkt enige terughoudendheid op zijn plaats. Niet alle ziektes verdwijnen immers en niet alle genezingen zijn voor altijd. Dan is er ook sprake van teleurstelling, al voelt men zich in het geloof gestrekt.

Mensen hebben vaak al verschillende medische behandelingen gehad en in sommige

gevallen weten de artsen geen raad meer. Gebedsgenezing wordt dan gezien als de laatste mogelijkheid; als die mislukt is er geen hoop meer. En die mislukking ligt voor de hand. Uit het onderzoek blijkt dat kanker niet verdwijnt, net zo min als diabetes. Geamputeerde ledematen groeien niet aan, mensen met MS houden die aandoening. Het medische of lichamelijke effect van gebedsgenezing is zeer gering. Wel duidelijk is de psychologische werking van gebedsgenezing. Hoop en vertrouwen hebben altijd een positieve invloed op het ziekteproces. Met God voel je je sterk en kun je ook je ziekte aan. Een ander psychologisch effect is dat het zoeken naar gebedsgenezing je zelfvertrouwen versterkt doordat je initiatief toont en niet werkeloos toeziet. Dat maakt je onafhankelijker en dus sterker, al wordt de genezing zelf toegeschreven aan ingrijpen door God. Deze psychologische kant van gebedsgenezing verklaart ook voor een belangrijk deel dat vooral ziektes met een psychisch element genezen worden. Dat geldt voor allerlei vormen van depressiviteit en burn-out, maar ook voor de zogenaamde onbegrepen ziektes waar de medische wereld niet goed raad mee weet, zoals chronische vermoeidheid. Gebedsgenezing kan in die gevallen het steuntje in de rug zijn of de weg om uit het slachtoffer-zijn te komen.

Gebedsgenezing is dus niet het wondermiddel voor allen, maar kan wel een vruchtbare manier zijn om vooral psychische klachten te verminderen.

Nogmaals: hiermee is niets gezegd of bewezen over de effectiviteit van het bidden en voorbidden van Gods kinderen. Maar wel wordt hier, denk ik, de schriftuurlijke nuchterheid bevorderd als het gaat om het geloof in de effectiviteit van de zogenaamde speciale gebeds- en genezingsgaven. Of je die wondergenezingen nu in de charismatische vormgeving van gebedsgenezingspraktijken zoekt, of in Lourdes of buiten het christendom bij Jomanda en anderen die pretenderen te kunnen pochen op grote wonderen van genezing, opvallend is steeds weer hoe vaak de oogst na onderzoek op vergelijkbare wijze uitvalt: er is iets tussen de oren gebeurd bij een aantal mensen. Maar het medische of lichamelijke effect is 'zeer gering'.

Laten we maar vooral datgene blijven doen waarin de Schrift ons voorgaat: met elkaar en voor elkaar bidden in de gemeente. In het vertrouwen dat Vader hoort en ons zal geven op ons bidden wat goed is om door leven en sterven heen zijn rijk binnen te gaan.

Aankondiging van de geboorte van Jezus (Rembrandt)

Maakbaarheids-idealisme en erfzonde

De maakbaarheid van de samenleving. Veel lezers die de jaren zestig en vooral zeventig hebben meegemaakt, zullen die kreet herkennen. Hij stamt uit de tijd dat op politiek gebied (vooral in linkse kringen) het optimisme en het vertrouwen groot waren dat de ideale samenleving, de rechtvaardige wereldorde en het gelukkige en naar zijn zin ontplooid individu binnen handbereik waren. Het leek slechts een zaak te zijn van het doorzetten van de juiste politieke en maatschappelijke structuren. In kerk en theologie waarde eenzelfde geest, wat een angstaanjagende horizontalisering van het heil en de boodschap van de kerk tot gevolg had. Binnen het denken en spreken van de Wereldraad van Kerken bijvoorbeeld. Daarna heeft dat geloof in maakbaarheid forse deuken opgelopen. Jan van Butselaar beschrijft dat levendig in een artikel in *Centraal Weekblad* ('Maakbaarheid is terug van weggevoerd', in het nummer van 27 oktober). Hij doet dat omdat hij in onze tijd op een bepaalde manier een *herleving* van het maakbaarheidsideaal meent waar te kunnen nemen. Hij doet daarover boeiende waarnemingen. Ik stap zijn artikel binnen, nadat hij het maakbaarheidsideaal in de jaren zeventig op politiek gebied beschreven heeft en de overstap maakt naar kerk en theologie. Ik vind hem dan eigenlijk nog te vriendelijk over de gevolgen van het maakbaarheidsdenken, maar uiteindelijk zet hij de zwakte ervan wel goed neer. De les die hij zelf voorzichtig en een gereformeerde belijder nog wel wat sterker trekt: rekenen met de kracht en de doorwerking van de erfzonde laat realistischer in het leven staan!

Optimisme

Ook in kerk en oecumene was het nieuwe optimisme te bespeuren. Op de assemblee van de Wereldraad van Kerken in Uppsala (1968) zei de zwarte schrijver James Baldwin uit Amerika dat christenen en kerken niet alles kunnen veranderen, maar één situatie zeker, die van de apart-

heid in Zuid-Afrika. Het was het begin van het roemruchte racismebestrijdingprogramma (PCR) van de Wereldraad, waaraan koningin Juliana een forse bijdrage gaf. Voor sommige mensen in de oecumene waren deze en andere acties in die tijd een uiting van gehoorzaamheid, een poging tekenen op te richten van het rijk van God, het rijk van gerechtigheid en vrede, dat komende is en komt. De VU-missiooloog Jo Verkuyl was zo iemand. Maar voor anderen ging het veel verder: nu konden we de wereld 'maken', nu konden we eens en voorgoed onrecht, honger en onderdrukking de wereld uithelpen - als we maar wilden! Voor deze groep was het uiteindelijk ook niet meer belangrijk of er geloof in Christus was dat de mensen bond - als er maar politieke wil was. Dan kon alles veranderen: de wereld was maakbaar.

Het waren mooie jaren, waarin veel tot stand kwam. Je had inderdaad het gevoel dat oecumene 'beweging' betekent. Maar één ding bleek toch een leugen te zijn: de maakbaarheid van de samenleving, de maakbaarheid van de wereld. Apartheid deed er nog zo'n twintig, dertig jaar over alvorens ten val te komen; onrecht leek wel de mythische Hydra te zijn: als je er één kop afslaat, komen er twee andere voor terug. En armoede... de ontwikkelingswereld zwoegt vandaag de dag om de millenniumdoelen (halvering van de armoede in tien jaar tijd) althans een beetje op weg te helpen. Maakbaarheid lijkt toch een leugentje. D66 met al zijn inzet voor maakbaarheid, viert zijn 40-jarig jubileum en zijn actiepunten zijn al die jaren dezelfde gebleven.

Langzaam werd de twijfel aan maakbaarheid groter en groeide een andere instelling: laten we zien wat we kunnen doen, zonder onszelf te overschreeuwen. Dat onttaardde uiteindelijk aan het eind van de vorige eeuw in een kil pragmatisme. Nu, een eindje op weg in de 21e eeuw, proberen we weer een visie te ontwikkelen: anders gaat immers het volk ten onder. Zeker nu het economisch weer ongekend goed gaat, is het van belang helder

te hebben waar je op uit bent. Er wordt weer gefilosofeerd! Van alles komt er boven, normen en waarden (en bijbehorende verwijten) van allerlei slag. En zie, zelfs de maakbaarheid is terug! Wel een beetje anders verpakt, maar toch. Je kunt, ruwweg gesproken, twee vormen ervan vandaag tegenkomen. De eerste is wat exclusief en komt vooral in extreem linkse hoek voor. Daar wordt weliswaar niet langer de burger opgeroepen zich in te zetten voor een perfecte samenleving in brede volksbewegingen (zoals in de jaren zestig), maar daar wordt nu maakbaarheid gepraktiseerd in de benadering van de overheid. Die kan immers alles regelen, die kan immers alles voorkomen, die kan immers alles inrichten? De overheid 'maakt' de samenleving.

Terecht zei minister Donner bij zijn aftreden vanwege de (afschuwelijke) Schipholbrand: moeten we er niet eens over nadenken of een overheid wel alles kan wat nu van haar verwacht wordt? Maakbaarheid van de samenleving is volgens de opvatting van marxisten gereedschap in de handen van de overheid. Klopt er iets niet in de wereld, in de economie, in het milieu (giftschepen!), dan is de overheid aansprakelijk - letterlijk. Zelfs onderzoekscommissies weten het zeker: ze kunnen niet alleen onderzoeken wat er precies gebeurd is (hun eigenlijke taak), ze kunnen ook vertellen wat er gebeurd zou zijn als 'de overheid' anders had gehandeld. Jaja. Maakbaarheid is terug van weggeweest.

Individu

Gelukkig kijken de meeste mensen door deze schone schijn van deze vorm van maakbaarheid, namelijk van de samenleving, heen: we hebben wel geleerd dat het niemand lukt 'alles' in de hand te hebben, alles te kunnen maken. Een andere vorm van dit verschijnsel daarentegen maakt zich vandaag breed en lijkt allerwegen geaccepteerd: de opvatting dat het individu maakbaar is. We regelen alles voor het individu: thuiszorg, jeugdzorg, mantelzorg, zorgwet, gezinscoach, voorlichting, opvanghuizen, asielzoekerscentra etc. etc. We

hebben reeksen instellingen om het individu te maken (zo nodig te breken) tot, zo niet een gelukkig, dan toch een nuttig mens.

En toch gaat het mis. De verhalen van (jonge) mensen die ongelukkig zijn, die soms verkeerde dingen doen, vullen de media. Jongens met een goede schoolopleiding plegen misdaden. Hoe kan dat nou, lijkt de onuitgesproken vraag te zijn. Wie heeft er gefaald in het maakbaarheidproces van het individu? We kunnen immers alles voor iemand regelen, als het maar goed georganiseerd is. Het maakbare individu. De leugen van die stelling moeten we nog ontdekken.

Het is waar, de mens is bijna goddelijk. Hij of zij kan bijna alles. Hij kan dingen realiseren die ongelooflijk zijn, zo knap, zo mooi. Er is geen gebrek aan kandidaten voor de Nobelprijs. Maar toch, uiteindelijk is een mens mens en geen god. Dat wil zeggen dat je moet erkennen dat je niet al-

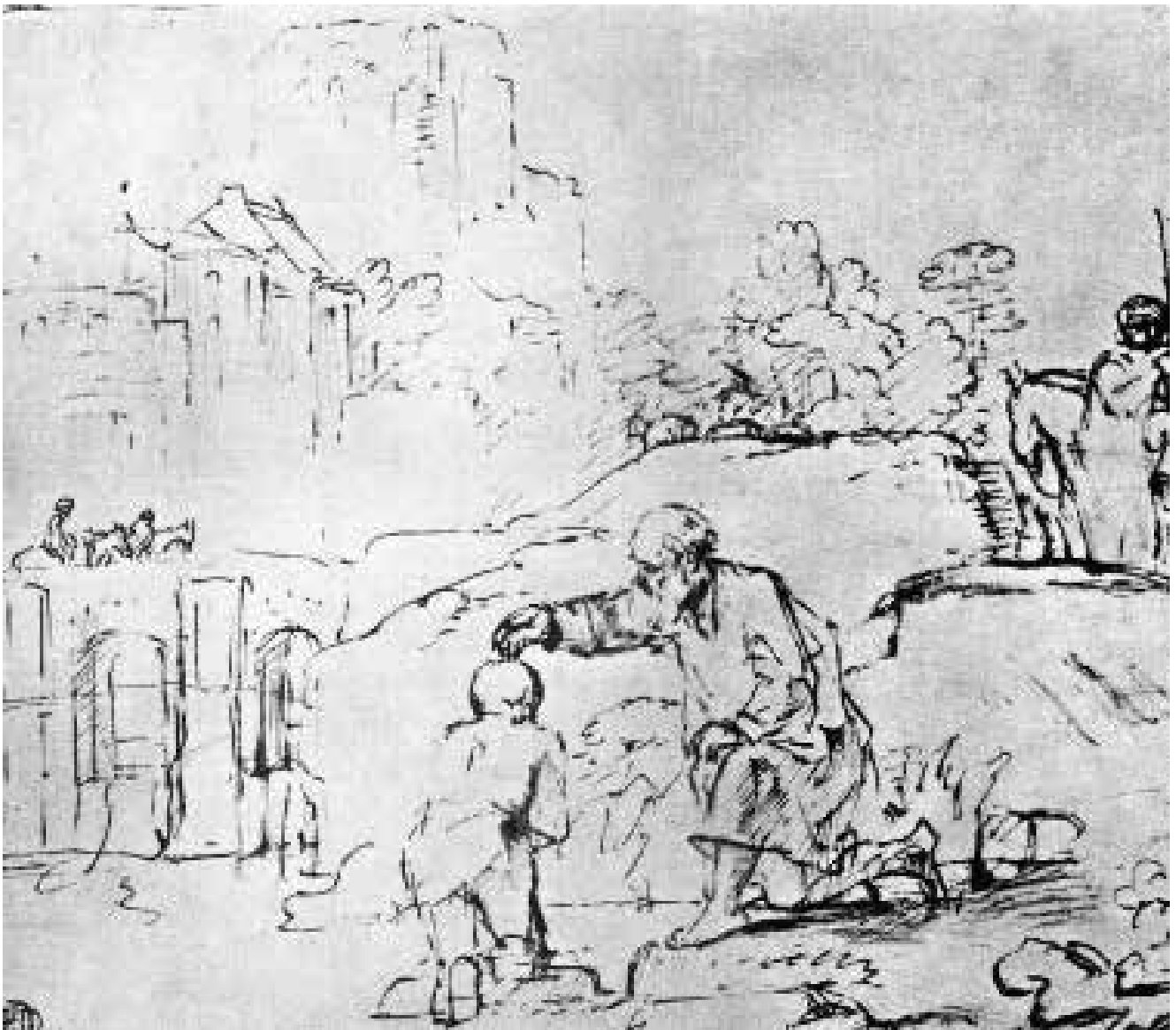
les in de hand hebt. Je kunt niet alles regelen. Dat realiseren we ons nog wel als een ernstige ziekte de kop opsteekt. We zullen ons dat ook moeten realiseren als we het hebben over alledaags leven en samenleven. Er is meer dan alleen de wens om gelukkig te zijn dat het gedrag en het vermogen van mensen bepaalt. Er zijn nog andere 'motoren', allemaal bepaald niet even zuiver, die drijven. Om dat te onderkennen moet je misschien nog andere kennis hebben dan alleen het alledaags politiek geneuzel. Kennis van God - hoezeer ook door bepaalde politici naar de vuilcontainer van het Binnenhof verbannen.

Catechismus

Ik dacht er weer even aan toen ik onlangs bij de promotie van een predikant uit de Gereformeerde Bond zat. Hij had het over zaken als het zelfgetuigenis van de Schrift - nou niet iets dat je iedere dag tegenkomt in de publieke discussie, in of buiten de

kerk. Ook de Heidelbergse Catechismus kwam om de hoek kijken en hoe je die moest lezen: met de bril van de 16e of de 17e eeuw? Het was een aparte ervaring. Maar even kwamen die woorden uit de catechismus weer bij me boven: 'de mens, geneigd tot alle kwaad'. Woorden door velen verfoeid; wel woorden die je alleen tot je schade kunt vergeten.

Individen zijn niet maakbaar, hoezeer je je best ook doet, hoezeer je je ook inzet - en dat moet ook, dat gebeurt ook. Maar maakbaarheid - in bijbelse taal: verlossing - komt van een ander, van de Ander. Van Hem die de wereld in zijn hand houdt, zoals de ontrechte slaven in Amerika zongen. Die 'maakt' het. Dat besef zou vandaag aan velen, in en buiten Den Haag, veel ontspanning kunnen geven en veel energie kunnen opleveren om het goede te doen voor mens en maatschappij.

De doop van de eunuch (Rembrandt)

Jeugdculturen

Hoe ontwikkelen jongeren hun identiteit en hoe bouwen ze hun leven op in de huidige cultuur? Een cultuur die gekenmerkt wordt door individualisering en 'fragmentisering' (zie hieronder). Dat is de onderzoeksvraag geweest voor een proefschrift dat het afgelopen jaar verscheen van de hand van Maerten Prins (*The fragmentization of youth*). Ik ken het boek niet, maar het heeft in ieder geval een inhoudrijk artikel opgeleverd in *Wapenveld* (in het oktobernummer, titel: 'Nokia is de redder van de jongeren'). Het is gebaseerd op een interview dat Ella Lobrecht en Herman Oevermans de schrijver afnamen. Prins (geboren in 1961) is zelf vroeger diep in de jeugdculturen van toen opgezogen geweest (maatschappijkritische punk en house bijvoorbeeld). Daar vertelt hij het nodige over, om daarna meer op de jeugdculturen van vandaag in te zoomen, naar aanleiding van zijn studie. Daarover vertelt hij:

Fragmentisering

Fragmentatie vond ik een lelijk woord. Na fragmentering blijft er niets over. Daarom heb ik gekozen voor fragmentisering, een iets vriendelijker woord. Fragmentisering laat clusters over, doet inderdaad denken aan een mozaïek. Het woord bestaat overigens niet, maar niemand heeft het opgemerkt. Fragmentisering beïnvloedt de jeugdculturen. Je had ze in soorten en maten. Punk, gabbers, house, kackers, disco, metal. Iemand die eruitzag als punk zei ook: 'Ik ben punk'. Dat kan tegenwoordig veel moeilijker. Zelfs een onmiskenbaar als punk uitgedoste jongere - met leren jack, kistjes en hanekam - onttrekt zich aan sociale categorisering. Hij weet drommels goed dat iedereen hem ziet als punk, voelt zich aangetrokken tot de opvattingen van punks, maar hij is geen punk, hij is Piet. Of hij mengt elementen van verschillende jeugdculturen door elkaar, het zogenaamde stijlsurfen. Het is een modern antwoord om een sociale identiteit te construeren en tegelijkertijd zelfstereotypering te ontlopen. Zo blijf je samen uniek. Sociologisch gezien zijn er wel degelijk clusters te onderkennen, maar ze blijven naamloos. Dit proces zie je eveneens in religieuze bewegingen. Het is niet zo dat jongeren niets

geloven, het is eerder dat ze van alles geloven. Ze gebruiken elementen hapsnap en construeren een persoonlijk raamwerk van zingeving. Het enige element van traditionele religies dat blijft bestaan is bidden. Jongeren zijn geen lid van een kerk, ze geloven niet in een persoonlijk God, maar toch bidden ze. Om zich beschermd te voelen of dingen van de dag te overdenken, bij wijze van meditatie. Ergens lid van worden is er niet bij. Dat treft ook de politiek en maatschappelijke organisaties. Jongeren willen best praten over maatschappelijke kwesties, maar geen lid worden. De grootste kanshebbers zijn de one issue clubs die een direct appèl doen op de ervaring, zoals Greenpeace of Amnesty International. Tot een jaar of 30 of 40 moeten instituties niet te veel verwachting hebben van mensen. En zeker geen totaalpakket aanbieden, want dat wordt al snel als bedreigend ervaren. Deze bindingsangst is een maatschappelijke trend onder jongeren. Hangt samen met het wegvallen van sociale verbanden, ontzuiling, ontkerkelijking, verstedelijking en grotere scholen. Daardoor worden mensen steeds individualistischer. Ze worden het ook geacht te zijn. Je moet 'gewoon jezelf zijn', is de kreet. Gewoon? Jezelf zijn is knap moeilijk. Uniek zijn is de norm. Je koopt geen gymshoenen, je koopt Nikes en daarmee een bepaald gevoel. Je koopt niet dezelfde als je buurjongen. Het kapitalisme buit dit uit. Maar jongeren laten zich niet helemaal manipuleren, zetten de wereld van de merken deels naar hun eigen hand. In de gabber-scene bijvoorbeeld dragen ze een kledingmerk Australian dat bedoeld is voor een totaal andere doelgroep. Dat wordt dan ineens geadopteerd door de gabbers. Lonsdale is net zo'n voorbeeld. Jongeren hebben dus ook de macht om een spel te spelen. Ze zijn geen passieve slachtoffers van de industrie. Al probeert de industrie het wel. Als cultuurpsycholoog kun je trends onderkennen. Je kunt goed terecht in de marketingbranche. Carl Rohde, cultuurpsycholoog aan de Universiteit Utrecht, is hier een mooi voorbeeld van. Hij doet samen met zijn studenten veel onderzoek en is via zijn eigen trendwatching-bureau kind aan huis in de merkenindustrie. Rohde kan in een heel vroeg stadium zien wat zich aandient. Hij kan een beetje sturen, maar een trend niet maken.

Volwassen worden

Identiteit is het antwoord op de vraag: wie ben ik. Dat is een heel existentiële vraag. Wat zie je als de kern van jezelf? Een kern die stabiel is over een langere periode. Identiteit is meer dan een lifestyle. Maar een lifestyle kan heel belangrijk zijn bij het vormgeven van een identiteit. Jeugdculturen helpen daarbij. In jeugdculturen kun je experimenteren met rollen. Wat zijn de reacties op de rollen die ik aanneem? Wat moet ik daarmee? Door te spiegelen doe ik ervaringskennis op. Vroeger was de vraag naar je identiteit gemakkelijk te beantwoorden. Je geboorte was beslissend. Werd je katholiek geboren, dan trouwde je katholiek, keek je KRO, stemde je KVP etcetera. Je levenspad lag vast. Tegenwoordig ligt het helemaal open, is het een invuloefening. Jongeren zijn steeds langer jong. Op je 12^e ben je biologisch rijp - die leeftijd is in de loop van de tijd gedaald -, maar je moet nog wel naar school en juridisch ben je nog niet zelfstandig. Van 12 tot 21 jaar zit je in een niemandsland. In die fase kun je experimenteren. De stap naar verplichtingen wordt langer uitgesteld. Jongeren studeren steeds langer. Er zijn nu meer doctorandussen dan melkkoeien, las ik laatst. Jongeren geven voorkeur aan jobhoppen en tijdelijke contracten. Relaties zijn lat-relaties. Wel monogaam, maar serieel monogaam. Kinderen komen steeds later. Er zijn meer scheidingen. Jongeren stemmen wel, maar worden geen lid van een politieke partij. En ze binden zich niet aan een religieuze stroming. De vraag is hoe jongeren volwassen worden. Want volwassen worden is je committeren. Een volwaardig leven, dat rust geeft en bevrediging, zit vol met commitments. Vroeger waren sociale verbanden vaak autoritair en beklemmend. Daar wilden we vanaf en terecht, maar er is niet zoveel voor in de plaats gekomen. Jongeren zoeken voorbeelden niet meer zozeer bij leraren, familieleden of politieke helden als Mandela. Ze zoeken vaak in hun vriendenkring naar voorbeelden waar ze respect voor hebben. De vriendenkring is door het wegvallen van sociale verbanden belangrijker geworden voor de ontwikkeling van identiteit. Vriendenkringen zijn de kleine kernen waar jongeren vastigheid vinden. Kleine netwerkjes, ook wel licht communities genoemd. Daarom

zitten jongeren allemaal met die mobiele telefoontjes aan hun oor. Een jongere vertelde: 'Ik mag overal voor kiezen, studie, kleding etc. Maar een ding mag ik beslist niet, namelijk het uitzetten van mijn mobiele telefoon.' Dan is hij niet meer bereikbaar voor de directe vriendenkring.

Voortdurend stemmen ze activiteiten af. Bij concerten en party's staan ze allemaal met hun mobiel in hun handen. Festivals zijn belangrijk. Je gaat niet alleen naar Lowlands voor de muziek. Je kijkt er ook voortdurend naar elkaar. Op Lowlands komen muziek, kunst, politiek en vriendschap bij elkaar. De mobiele telefoon is het ideale middel op het goede tijdstip. Dit contact is de navelstreng van de netwerkes. Hoewel globalisering zeker gaande is, zijn de netwerkes vaak toch heel beperkt en lokaal. Nokia is de redder van de jongeren.

Digitale media

Het ontstaan van kleine netwerkes wordt niet alleen gefaciliteerd door de mobiele telefoon en festivals, maar zeker ook door internetgebruik. Je zou zelfs kunnen stellen dat de - vooral digitale - kloof tussen de generaties de invloed van netwerkes doet toenemen. Met de opkomst van de digitale media krijgt een kind steeds vroeger toegang tot de geheimen van de volwassenwereld. De controlemogelijkheden van ouders zijn afgenomen doordat het gebruik ervan individueel is en om meer kennis vraagt. Internet speelt een nieuwe en nog behoorlijk onbekende rol in het aangaan van bindingen. Informatie zoeken, meningen checken, contact onderhouden, jezelf presenteren, met rollen experimenteren: het gebeurt via mail, chatrooms, msn, hyves, weblogs en virtuele games. Hoewel er een behoorlijke druk is om bereikbaar en online te zijn, hou je bij dergelijke nieuwe omgangswijzen regie over de frequentie en tijdstip van contact. Men is vaak bereikbaar, maar ontmoet elkaar minder. En continue bereikbaarheid is niet hetzelfde als fysieke en emotionele beschikbaarheid. Het houdt iets vrijblijvends.

Er zijn er die bezorgd zijn over de identiteitsverwarring die kan optreden als een jongere zich op het net of in een game als World of Warcraft een virtuele identiteit aanmeet. Marianne van den Boomen, internetfilosoof, relativeert dit. 'Nepidentiteiten zijn moeilijk vol te houden, mensen gebruiken toch vaak elementen van zichzelf. Het Internet veroorzaakt geen meer-voudige identiteiten: diverse rollen en gescheiden leefwerelden zijn aan de orde van de dag. Het verschil met real life is dat ze op het Internet juist bewust worden ge-

scheiden zodat ze niet gaan botsen. De 60-jarige vrouw met reuma die Barbiepoppen verzamelt en een alcoholprobleem heeft, kan op het net die drie identiteitsfacetten gescheiden houden, waar precies de combinatie ervan in het echte leven voor sociaal ongemakkelijke situaties kan zorgen. Haar alcoholholdingen deelt ze in een online AA-groep en haar reumadingen in het virtuele reumadorp. Op de mailinglijst voor Barbie-verzamelaars kan ze op grond van haar kennis functioneren tussen de meisjes. Zonder dat iemand anders dan zichzelf een verband legt tussen die drie levensaspecten.' Zij creëert haar eigen verbanden, omdat ze enig beheer wil voeren hierover. Op Internet heb je dus meer mogelijkheden om delen van jezelf te onthullen, te verhullen, met andere woorden te beheren.

Waardering

'Wat ik vind van deze ontwikkelingen? Het is zoals het is. Ik ben huiverig voor te snelle waardeoordelen. Ik heb wel bewondering voor hedendaagse jongeren. Achter iets aanlopen is makkelijker dan zelf wat in elkaar zetten, al is het natuurlijk jammer dat jeugdculturen verdwijnen. Het gaat om de balans tussen erbij horen en uniek zijn. Vind je die balans, dan functioneer je optimaal. Dat is de opgave waar jongeren voor staan. Er komt veel op jezelf aan. Niet iedereen kan dat. Echter, mensen zijn flexibel, dus grote zorgen maak ik me niet. Daarnaast zijn er ook nog veel jongeren die wel kiezen voor meer vaste verbanden. Het is geen zwart-wit verhaal, maar het gaat wel om substantiële trends. In een documentaire naar aanleiding van de gebeurtenissen op 11 september 2001 geven Benjamin Barber - bekend van zijn bestseller Jihad vs. Mc World - en de socioloog Manuel Castells - bekend van zijn trilogie over de informatiemaatschappij - aan dat volgens hen 11 september niet zozeer te duiden is in termen van een strijd van culturen, of van arm tegen rijk, of van Noord tegen Zuid. Dat speelt allemaal wel mee maar is in hun ogen niet beslissend. Beslissend is dat de moderne cultuur draait om geld en techniek, en de betekenis van gezin, familie en religie onder druk zet. En dat is een vraag die óók op het bordje van de westerse cultuur wordt gelegd. "Ga ik op zondagmorgen naar de kerk, zoals mijn grootvader deed, of kijk ik naar een soap, zoals mijn kinderen, dat is de vraag", vat Barber het dilemma samen. En Castells meent dat in een door wetenschap en techniek gedomineerde cultuur de vraag "wie ben ik, waarom leef ik" wordt verdrongen door de

vraag "wat moet ik doen om geld te verdienen". De beschouwingen van Barber en Castells worden in de documentaire op een indringende manier bevestigd door twee New Yorkse meisjes die zich openhartig afvragen wat 11 september voor hen betekent. Op de vraag of zij zich kunnen voorstellen hun leven - zoals de kapers van de vliegtuigen die zich in de Twin Towers boorden - op te offeren voor een hoger doel, antwoorden ze ontkennend. "Bij ons in Amerika draait het uiteindelijk toch om ons eigen leventje, en hoe ver wijzelf kunnen komen. Verder kijken we niet." Je wijden aan, offer, dat is een taalveld dat vrijwel weg is. Gelukkig niet bij allemaal. Je bent wat je hebt, is wel de dominante gedachte. Goederen zijn een verlengstuk van je identiteit geworden, maar misschien is het wel een surrogaat. Er is meer dan materie. Maar leg dat maar eens uit. Ik vind het al heel wat als studenten gaan nadenken. Laten zien hoe het anders kan als je het wilt. Studenten zijn me te braaf. Ze mogen van mij meer experimenteren, fouten maken, daar leer je van. Dat is misschien een klaagzang van een oudere docent. Moderne kinderen, de zogenoemde Einstein-generatie, zijn volgens een recent onderzoekje mondig, sociaal en slim. Nederlandse jongeren zijn het meest geïndividualiseerd, het meest ontkerklijkt en het meest gelukkig, blijkt uit ander onderzoek. Ook zijn ze behoorlijk tevreden met hun ouders. Ze blijven lang thuis wonen.

Er staat misschien te weinig op het spel, denk ik wel eens. In de oorlog kon je onderduiken bij gereformeerden en communisten. Kun je bij onze jongeren nog onderduiken? Dat is een heel gemene vraag. Ja en nee. Of iedere cultuur niet een ideaal nodig heeft? Wellicht, maar een ideaal is snel een ideologie. Elke ideologie heeft schaduwzijden. Daarom doen we het nu zonder. Maar dan wordt het wel wat leeg.'

Dat laatste zinnetje blijft het langste hangen na al het bovenstaande, dat verder sterker is in typering en analyse dan in beoordeling: Maar dan wordt het wel wat leeg... Wat een uitdaging (maar ook: wat een last!) om jezelf en je jongeren ervoor te hoeden helemaal door zo'n manier van in het leven staan opgezogen te worden. Daarvoor is in ieder geval wel heel wat meer nodig dan het hebben van 'een' ideaal.

Zojuist verschenen: cahier 71

Het kerstverhaal van Matteüs

Het kind Jezus en de vervulling van de oudtestamentische profetie

Ds. A. van der Sloot

De boeken van de Bijbel vormen één geheel. De rode draad door het Oude Testament is de voorzeggings van de komst van de Messias. De vervulling ervan, in de komst van Jezus van Nazaret, is het hoofdthema van het Nieuwe Testament. Het kerstverhaal van Matteüs kan ons geweldig helpen om oog te krijgen voor de eenheid van de Bijbel. Matteüs laat namelijk over Maria's zwangerschap en over wat Jezus daarna als kind overkomt, het licht van de oudtestamentische profetie schijnen.

De geboortegeschiedenis van Jezus begint met een geslachtsregister. Zo betreft Matteüs zijn lezers meteen bij de bijzondere afkomst van Jezus van Nazaret: Jezus is de Messias, de zoon van David, de zoon

van Abraham. Het doel van zijn leven is de Joden en de heidenen nieuw leven te geven en voor eeuwig te behouden.

Matteüs is uiterst zorgvuldig te werk gegaan als hij het verband legt tussen Jezus van Nazaret en de oudtestamentische profetie over de Messias. Dat blijkt uit details. Gebeurtenissen uit Jezus' leven worden ingeleid met gebruikmaking van maar liefst drie verschillende vervullingsformules. Dat Jezus van Nazaret de beloofde Messias van God is, is door Matteüs met overtuiging beschreven, maar ook met krachtige argumenten. Tot op heden is zijn evangelie een bron om kennis op te doen over wat tot de kern van het christelijk geloof behoort.

Landschap met molen (Rembrandt)

**Bestuur,
redactie en
medewerkers
wensen alle
lezers goede
feestdagen toe
en Gods zegen
voor het jaar
2007**